

ТОШПУЛАТ АҲМАД

ОЧИҚ ЭШИК

(Ҳикоялар)

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
«ЁШ ГВАРДИЯ» нашриёти,
Тошкент — 1981

На узбекском языке

Ташпулат Ахмад

ОТКРЫТАЯ ДВЕРЬ

Рассказы

1308
Издательство «Еш гвардия», Ташкент — 1981

Редактор Тўлқин

Рассом Э. Валиев

Расклад редактори А. Фуломов

Техн. редактор Л. Буркина

Корректор С. Сайдалимов

ИБ № 814

Босмахонага берилди 28.01.81 й. Босинга рухсат этилди. 15.06.1981 й. Р 15480.
Формати 70×108/32. № 1 босма қозғал «Литературная» гарнитурда юқори
босма усулида босилди. Босма листи 1,5. Шартли босма листи 2,1. Папир листи
2,130. Тиражи 15000. Буюртма № 64. Шартнома № 100—80. Баҳоси 15 т.

Ўзбекистон ЛҚСМ Марказий Комитети, «Еш гвардия» нашриёти, Тошкент,
700129. Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлари давлат коми-
тети Тошкент «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг 2- бос-
махонаси. Янгийўл, Самарқанд кўчаси, 44.

© «Еш гвардия», 1981.

А $\frac{70303-79}{356(04)-81}$ 43—81 4702570000

— Келлинглар,— деди райком секретари ўрнидан хил ёл қўзғалиб,— қани, буёққа ўтиглар.

Меҳмонлар катнинг икки томонига омонатгина ўтиришди. Фурсат ўтмай, дастурхон ёзилди. Мева-чева, пиз-неъмат дегандай, ўртага тортилди.

— План тўлгач, озроқ маишат қилишга ҳаққимиз бор-а, ўртоқ бригадир,— деди Қодиржон Найпмов хушчақчақ оҳангда қовурдоққа қўл узата туриб.

— Албатта, райкум ака, қани, марҳамат қилиб олаверинглар.

Найимов бундай қараса, Равшан ота ошхона томонда пивсиб юрипти. У секин, ҳазилмуз оҳангда овоз берди:

— Ҳўв, ота, буёққа келсангиз-чи! Ё пойқадамимиз ёқмаянтими?

— Ис, ис, Найимов ука, ундоқ деманг. Ман Сизга битта тўқсон бешдан дамлай дегандим. Мана ҳозир бо-раман-да.

— Қўйинг, Сиз урнаманг. Чойни чойхоначи бола дамлайди. Озроқ ўтириб, тўртта гап беринг. Хўш мана, Салтанат холам тузалиб қоптилар. Иссиқ жон иситмасиз бўлмас ахир. Қарабсизки, эрта-пидин яна бағригизга иссиқ киради... Ё йўқми?

— Ҳе, ўртоқ Найимов, жуда шўхсиз-да. Энди нима дей Сизга. Одамнинг бағрига иссиқ тегмаса, музлаган бир халта гўштдай-да, киши. Ўзингиз-ку ҳаммасини биласиз: шу Салтанат холагиз бўлмаса, ман уёқдан ё қайтардим, ё йўқ.

— Мен-ку, биламан,— деди Найимов мийиғида кулиб,— лекин мана бу меҳмонлар билншмайди-да, муҳаббатларингизин.

— Муҳаббатларини?! — ажабланиб сўради райсуд раиси.

Бу ноўрин савол Равшан отанинг энсасини қотириб, кўнглининг нозик жойини тилгандек бўлди. Ота уни таннимасди шекилли, бир қўзғалиб қўйди.

Сарҳовуз бўйидаги ёғоч катда ёнбошлаб, бригадир билан кечаги кун сводкасини сарҳисоб қилаётган райком секретари Қодиржон Найимов чойнак кўтариб келган шийпон қоровули Равшан отанинг хурматига жойидан қўзгалди. Қуюқ салом-алик қилиб, ҳол-аҳвол сўрашди.

— Ҳорманг энди, отахон,— деди у самимий жилмайиб,— планни-ку дўндириб, зиёфатни якка едингиз. Райкомни бундоқ таклиф ҳам қилай демасиз. Қани, бирпас ўтириб, ҳеч бўлмаса, бир пиёла чойдан қуйинг.

— Райкўм укам. Сизнинг ҳақингиз ҳамиша тоқчада. Шукурки, қозонимизнинг тўртала қулоғи ҳам ҳозир мойга ботган. Ҳаш-паш дегунча зиёфатни гатоп қиламизда. Ман ҳозир...

— Раҳмат, ота, раҳмат. Биз зиёфатни ўтган кунни еб кетганмиз. Сизни суриштирсак...

— Ҳа, касалхонага кампиришо-янгангизни кўргани тушувдим. Узр-да, энди Найимул укам, узр.

— Ие, Салтанат хола бетобмилар ҳали? — бригадирга юзланди Қодиржон Найимов,— нега бизга айтмадингиз. Хўш, қалай экан соғлиқлари?

— Ҳечқиси йўқ, озроқ шамоллаганлар. Эртага жавоб берар экан, — деди бригадир.

— Ҳа, унда яхши. Аммо холани дурустроқ қаратинг. Керак бўлса, тортинмай айтинг, дўхтирларга ўзим таяйинлайман.

Равшан ота қўлини кўксига қўйиб, миннатдорчилик билдирди.

Шу пайт шийпон олдида енгил «Газик» келиб тўхтади. Ундан райижроком раиси ва яқиндагина сайланган ўттиз беш ёшлардаги олифтанамо кийинган йигит, ингичка мўйловли райсуд раиси тушишди.

— Ҳа, меҳмон укам, нега ажабланасиз? Ёки биз — чолларда муҳаббат бўлмаган дейсизми? Биз ҳам Сиздек навқирон бўлганмиз, жонидан. Мана бу кўксимиздаги бир қарич ёлни бекорга ўстирибмизми?

Гуррос кулги кўтарилди. Бечора райсуд ранси мулзам бўлгандан тарвуз тилимидай қизарди. Оғзидаги гўшти шошганидан чала чайнаганча қўлт этиб ютди.

— Мен бундай демоқчи эмасдм...

— Хўш, жонидан, қандай демоқчи эдингиз?

— Бўлди, бўлди. Сизга ўн бал, — дея ўртага тушди Найимов ўзини кулгидан зўрга тўхтатиб, — яхшиси, отахон, Сиз ўша «бир чаноқ пахта» воқеасини гапириб бering. Ана унда булар муҳаббат қанақалигини фаҳмлашади.

— Билмасам, энди ўртоқ Найимов, айтай десам ярам янгиланади, айтмасам мана бу укамиз дарди йўқ кесак деб ўтирса мани...

— Ахир, отахон, мен Сизни асло... — чайналди райсуд ранси.

— Ҳа, хўп, келинг энди Равшан ота, битта хатонни кечириниш мумкинми, йўқми?

— Мумкин, ўртоқ Найимов, мумкин.

— Бошланг унда!..

Равшан ота бир пиёла чой қуйиб, қўлига олди. Такрор-такрор ҳўплади. Қийиқ кўзларини қисиб, ҳовузга тикилди. Енгил шабадада жимирлаётган сув бетида сарғайган барглари сузиб юрипти. Илғамаган экан, яқинда арраланган қари толнинг кундаси ёнидан ўн саккиз яшар қизнинг сочидай нафис тол-хивич кўкарипти. Ҳунарироқдаги полизда тўр ташлаган бўриқаллар кўзга чалинади. Нурмат беданабознинг сайроқилари ҳар замон-ҳар замонда «питилиқ» отиб турипти. Хуллас, ҳамма нарса табиий, ҳамма нарса рассом мўйқалимидан чиққан жонон суратдай...

— Шундай қилиб десангиз, — сўзга аста киришди Равшан ота, — урушнинг охири ҳали кўзга кўринмаган пайтларда эди. Биз Белоруссия ўрмонларида душманини

қийратардик. Мен полкимизнинг кўзи чақмоқ снайперларидан эдим. Иттифоқо, биз — тўрт-беш мергаши штабга чақириб қолншди. Навбатдаги «ов» олдидан «махсус суҳбат» бўлса керак, дея ўйладик. Йўқ, командиримиз бизни бошқача кайфиятда қаршилади. Аввало, ҳар биримизга ҳозир Спзлар айтадиган «мўйсафид»дан жиндай-жиндай қуйиб берди. Кўксимизга битта-битта орден тақиб, навбатдаги «овимиз»га барор тилади. Сўнгра ҳаммамизга совға улашди.

— Мана бу сенга, сержант Самадов, — деди у менга навбат келганда, — она-юртинг — Бухорадап. Бир гўзал қиз юборибди. Ўйлаб-ўйлаб, сенга беришга қарор қилдик. Ҳали уйланмагандирсан-а? — қўшиб қўйди у.

— Худди шундай, ўртоқ полковник! — дедим ғоз турганча.

— Унда омаднинг бор экан. Албатта хат ёз. Ҳайнаҳой ғалабадан сўнг тўйларингга борарман.

— Кошки шундай бўлсайди, ўртоқ полковник.

— Нега энди кошки бўларкан. Албатта бирга ўтказамиз тўйингни. Хўп, хайр бўлмаса.

Командир ҳузуридан қандай чиққанимни билмайман. Йўл-йўлакай совға қутигасини очдим. Қўлларим титрайди, вужудимга гўё сўнмас аланга тарқалгандай. Озроқгина қовун қоқи, майиз, ёнғоқ, анор, бир жуфтгина пайпоқ, туя жунидан тикилган қўлқоп, яна алланарсалар ва энг муҳими, учбурчак хат бор экан унда. Қалтираб-қалтираб хатни очдим. Мактуб қисқагина эди: «Ушбунини олувчи мерган йигит. Сиз мени танитайсиз, албатта. Аммо мен биламан, Сиз жасур жангчисиз. Фашистларнинг додини бераётган қасоскорсиз. Гарчи уйқунгиз қуш уйқуси, тўшагингиз она-заминимиз бўлса-да, Сиз асло толмас, ўтда ёнмас, алпомишсифат баҳодирсиз. Сиз билан элимиз, юртимиз фахрланади. Чунки Сиз келажакни, дунёни омон сақлаш учун курашяпсиз. Сизга зафар ёр бўлсин. Олингу олдирманг. Оналарнинг, болаларнинг, бўйга етган қизларнинг нигоҳи йўлингизда.

Дарвоқе, мен пахтакорман. Сизга бир чаноқ пахтани рўмолчага тугиб юбордим. Пахтакор элимизнинг тим-соли Сизга мададкор бўлсин, дейман. Хат ёзинг. Ғалабадан сўпгги учрашувгача.

Салом билан: Сизни кутувчи
Салтанат Саиджоновна».

Шоша-пиша тугунчани очдим. Ишонасизми, қувончдан йиглаб юборай дедим. Гулдор рўмолча қатидаги бир чаноқ пахтани кўзларимга сурдим, лабларимга босдим. Ана шу бир чаноқ пахта менга она-юртимнинг хуш бўйини, тароватли заминининг атрини, дилкаш боғларининг тотини олиб келган эди. Уша куни бир чаноқ пахта бутун полкимизни айланиб чиқди, қўлдан-қўлга ўтди. Командиримиз бутун жангчиларни тўплаб, бир чаноқ пахта мавзуида митинг ўтказди. Биз шу куни бир чаноқ пахта учун — пахтакор Ўзбекистон учун жангга кирдик. Мен ўша пахтани кўксимга босиб, омонсиз жанг-жадаллардан ўтдим. Днепрни, Бугни, Одерни кечиб ўтдим. Рейхстагни штурм қилиб олганимизда, унинг деворига бир чаноқ пахтанинг суратини чизиб, остига ўзимнинг ва мени муҳаббати не-не ўлим ўпқонларидан сақлаган мададкорим Салтанатхоннинг номини ҳам ўйиб ёзганман. Берлин кўчаларида акс-садо берган қудратли «урра»ларимизда Салтанатхонга ўхшаган минг-миглаб хотин-қизларимизнинг улуши йўқ деб ким айта оларди. Агар уларнинг мактублари биз — жангчиларга далда бермаганида, ҳаёт у қадар ширин туюлмасди балки...

Тўғриси, Салтанатдан бир умр миннатдорман. У менинг биргина хатимни олиб, ишонч билан кутди. Ўзимизнинг қўшни райондан экан. Ғалабадан бир йил кейин, хизматдан қайтганимдан сўнг тўйимиз бўлиб ўтди. Афсуски, командиримиз тўйимизда иштирок этолмади. У уруш тугаши арафасида қаҳрамонларча ҳалок бўлганди. Ушандан бери юлдузимиз бир-бирига тўғри келиб, баҳо-

ли-қудрат яшаяпмиз. Мана шунақа, Равшан отангизнинг муҳаббатига бир чаноқ пахта сабабчи бўлган. Биз энди қаридик. Бир этак бола-чақамиз бўлса-да, севгимизни ҳамон пахтадай пок тутиб келаяпмиз. Ҳа, ўша бир чаноқ пахта ҳозир ҳам севги туморидай уйимизнинг тўрида турипти. Айтинг-чи, меҳмон укам, буни муҳаббат деса бўладими, йўқми?

Райсуд раиси ноўхшов мўйловини наридан-бери силаган бўлди. Бир оғиз ноўрин луқмаси учун бунчалик дашном ейишини, аксига райком секретари олдида бир оддий қоровул чол уни тузланган балиқдай қотириб қўйишини ҳаёлига ҳам келтирмаганди. У қизарди-бўзарди. Томоқ қириб, Равшан отага таъзим қилишдан бошқа илож тополмади.

— Э, яшанг, Равшан ота, — дея сўзга аралашди Қодиржон Найимов райсуд раисини ноқулай вазиятдан қутқариш учун, — Сизларнинг муҳаббатингиз ҳазилакам муҳаббатдан эмас. Бу муҳаббатнинг уруғини Салтанат холам юборган бўлса, Сиз уни қалбингизда сира сўлимайдиган қилиб кўкартиргансиз. Бу муҳаббатнинг сўзларини Салтанат холам ёзган бўлсалар, Сиз уни кўнгил куйига айлантиргансиз. Бу муҳаббат она-заминга, қўл-гул диёрга, гулгун ҳаётга бўлган меҳр қўшиғидир. Бу муҳаббат бир чаноқ пахта шаънига битилган садоқат қўшиғидир.

Равшан отанинг кўзларида бир чаноқ пахтанинг оп-поқ шуъласидай нур тошқини жилваланди...

● ҚЎЛТИҚТАЁҚЛИ КИШИ ●

Шанба кuni эди. Осмоннинг ковоғи солиғроқ. Йўловчи машинада Дўрмон айланма йўлига келдим. Уйга бориш керак. Кўзларим йўлда. Қутдим. Машинадан дарак йўқ. Парча-парча булутлар эса бошим устида. Вақтин бой бермай жилиб қолиш керак! Плашмининг ёқасини кўтариб, наmat шляпамни қо-

шимга бостирганча, «қайдасан, Деновим», дея йўлга тушдим. Енимдан аҳён-аҳёнда этак тутган кишилар ўтиб қолишади. Ҳув нариги пайкалда йигит-қизлар. Ердамчилар бўлса керак.

Бир вақт кун сал ёрншгандай бўлди. Қуюқ булутлар ортга чекина бошлади. Мусаффолик. Дарахтлардан чумчуқлар гуриллаб ҳавога кўтарилади. Тиниқ нур мурғаккина жонга ҳам ҳузур бахш этади чоғи... Нек-киши қишлоғига келиб қолибман. Биринчи ҳовли Облоберди аканики. Унинг орқа деворлари яқиндагина су-валганга ўхшайди. Устасига балли, сувоғи бирам текис-ки..

Асфальт йўлни кесиб ўтишим биланоқ, пахтазор бошланди. Кенг, тут дарахтлари сероб пайкал. Оқ гулли белбоғни бошига «саллача» қилиб ўраган бир киши дам эгилиб, дам турганча пахта теряпти. Йўлнинг ёнгинасидан разм солсам, Облоберди ака эканлар. Бир хил бўлиб кетдим. Учбурчак шаклидаги қўлтиқтаёққа тиззадан кесилган чап оёқларини солганлар. Бир қўлларида оддийгина ёғочдан ясалган ҳасса. Шу тахлитда «бўш турган» қўллари билан пахта теряптилар.

— Ассалому алайкум, ҳорманг, Облоберди ака, — дедим пайкалга тушарканман. У киши қоматларини хиёл кўтариб, менга синчиклаб қарадилар.

— Ваалайкум ассалом! Э-ҳа, сенмисан жиян?

— Сизга нима ташвиш! Жуда толиқасиз-ку, бундай аҳволда.

— Ҳе, жиян. Юрган дарё, дейдилар. Ҳадеб ўтираверса, зерикади киши. Бир киломи, ўн киломи терсам ҳам колхозга фойда. Ҳар куни газета ўқиб, радио эшит-япман: Ватанга пахта керак ҳозир! Арғамчига эса қил ҳам қувват...

Облоберди акани болалигимдан бери биламан. Одерда бир оёқларини йўқотиб қайтганлар. Чап кўзларини эса осколка ялаб ўтган. Инвалид бўлсалар-да, тиниб-тинчимасдилар. Атиги беш йил бўлди қариллик пенсиясига

чиққанларига. Унгача почтальонлик қилардилар. Катта-кичикни «жиян» дердилар. Бизлар ҳазиллашиб, «Жиян тоға» дердик у кишини. Ҳали-ҳали эсимда: кўк эшақлари бор эди. Катта сумкага газета-журналлар солиб, ҳовлима-ҳовли кезардилар. Кичкина ҳассалари билан дарвозаларни тақиллатиб, овоз берардилар:

— Ҳе, жиян, газетангни ол.

— Жиян, сенга хат бор, армиядан аканг ёзибди.

— Жиян, журналнинг расмини йиртмасдан отангга элтиб бер...

Анча суҳбатдан кейин ширин хаёллар ичра у киши билан хайрлашдим. Текис асфальт йўл. Ёмғир томчилаб турибди. Бир оз юргач, ортимга қайрилиб қарадим. Облоберди ака учбурчак шаклидаги қўлтиқтаёққа тиззадан кесилган чап оёқларини солганча битта-битта пахта терардилар...

● ОДАМ ҚУНГЛИ ЯРИМТА... ●

Алижон ака ишдан қайтнб, уйига кириши биланоқ хотини «авиа» маркаси ёпиштирилган конвертни узатди.

— Ҳозиргина пўтчаги ташлаб кетди.

— Кимдан экан? — сўради у шошиб.

— Билмадим, бунақа танишингиз йўқ эди шекилли. — Муяссар опа елкаларини қисиб, эрининг коржомасини қўлтиқлаганча ташқарига йўналди.

Алижон ака даҳлизда ясама... ўнг оёғини ечди-да, наридан-бери кийиниб, хонтахта олдида ёнбошлади. Конвертни яна қўлига олиб, адресига кўз ташлади: «Самарқанд шаҳри, Регистон кўчаси. Сувоповдан».

— Таажжуб, ким бўлди бу одам? — У хиёл ўйловдан сўнг хонтахта устидаги чойнақдан бир пиёла чой қуйиб, икки-уч ҳўплам ичди. Конвертни очиб, хатни ўқишга тушди:

«Қадрдоним, Алижон! Ушбу мактубни олганингда сира ажабланма, — дея бошланарди мактуб, — мен ўша, юрагнини тирнаб-тирнаб, кўзларидан қон ёшларини оқи-зиб, сени «тупроққа топширган» дўстинг Валижон бўла-ман. Агар билсанг, ҳозир ўзимдан-ўзим нафратланипман. Нега шошқалоқлик қилибман-а? Сенинг хонадонингга, муштипар онаизорингга ўлимнинг хабарини олиб бор-гунча, шу тилларим кесилса бўлмасмиди? Мени кечир, жўражоним! Сенинг олдингда, Барно холам олдида бир умр гуноҳкорман...»

Алижон ака шошиб қолди. Кутилмаган хат унинг гидрокини лол этди. Лаблари пирпираб, кўз олди қорон-ғилашгандек бўлди. Нималар бўляпти ўзн? Наҳотки бу ўша бўлса? Уни сўраб-суруштирган эдн-ку! Қанча-дан-қанча хатларининг атиги биттасига «бедарак кетган» деган мазмунда жавоб олганди. Демак, тирик қайтган экан-да! Хўш, буёғини ўқиб кўрай-чи, нималар ёзган экан:

«... Дарвоқе бахтли тасодифни қара. Яқинда уйи-мизга бир йигитча ижара сўраб келди. Уни кўрдим-у, юрагим алланарсани сезгандек бўлди. Қош-кўзлари, иссиқ чеҳраси сени эслатди. Авваллари ижарага ҳеч кимни қўймаган бўлсам-да, унга дарҳол жой бердим. Сўраб-суриштираман... биласанми, эс-ҳушимни йўқотиб қўйдим. Ўғлингни қучиб-қучиб йиғладим. Хотиним, бо-лачақам ҳайрон қолишди бу ҳолга. Гарчи оғир бўлса-да, уларга бутун воқеани сўзлаб бердим.

Жўражон, сени шундай соғинганманки... Ботиржон билан келишдик. Чоршанба куни бизни кут. Борсам, Барно холам мени кечирармикан?..

Салом билан: фронтчи дўстинг
Валижон Сувонов.

Ажабо, бу ўнгимми, тушимми? Наҳот шу гаплар рост бўлса? Инсон тақдири шу қадар мураккаб, инсон қис-мати шунчалар сертугунми? Агар Ботиржон ётоқхона

олганида... Йўқ, йўқ, ололмагани дуруст бўлган экан. Йўқса, юракда зил тош бўлиб қотган аччиқ фиғон бир умр муҳрланганча қолиб кетармиди? Хайрият, умидларим сароб бўлиб чиқмади. Ахир одамзод эмас, умидлар ўлади дейдилар-ку!.. Сўнгги умидларимдан бири тирилиб келаётган экан, нечун унга пешвоз чиқмайини? Қадаминг бунча қутлуғ бўлмаса, ўғлим!..

Алижон ака чопонини елкасига ташлаб, қўлтиқта-ёққа суянганча ўрнидан қўзғалди.

— Қаёққа, дадаси, ҳозир овқат келтираман,— ошхонадан овоз берди Муяссар опа.

— Бирпас тура тур, тоза ҳавода озроқ айланиб келай.

Алижон ака ҳовлисининг орқа томонида жойлашган колхоз боғга қараб йўл олди. У зериккан ё чарчаган пайтларида шу ерга келар, боғ ўртасида қад кўтарган «Мангулик» ҳайкали олдидаги скамейкаларнинг бирида ўтириб, кўнгил ёзарди. Ҳайкал бултур баҳор пайтида фидойи ҳамқишлоқлари хотирасига ўрнатилганди. Ҳайкални очиш маросими катта халқ сайлига айланганди. Ушанда у жанг хотираларини эслаб, ҳаяжонли нутқ сўзлаган, марказдан келган бир генерал унга самимий миннатдорчилик билдирганди. Алижон ака ҳозир ҳам шу қадамжога келиб ўтираркан, ўша воқеалар яна хотирига тушди. У қўлтиқтаёқларини ёнбошга қўйиб, ҳайкалга бошдан-оёқ термилди: фарзанд доғида аламзада бўлган мунис она қиёфаси, унинг пойида сўнмас аланга! Унг томондаги гумбазсимон мармар лавҳаларга эса ўйиб ёзилган қатор номлар...

— Агар емиш излаб чиққан ўша белорус аёли тасодифан учратиб қолмаганида... унинг номи шу лавҳаларга нечанчи бўлиб битиларди? Ахир уни Валижон наридан-бери «кўмиб» кетган экан-ку! Буни у кейинроқ, йил ошқиси берилаётган кунни уйига кириб келганида эшитганди. Ушанда ёлғиз фарзанди ҳажрида куйинавериб, кўзлари ногирон бўлиб қолган Барно хола хушдан кетиб қолганди. Кейин аза тўйга айланганди. Мана шунга ҳам

ўттиз беш йилдан ошиб қолипти. Эҳ, Валижон, Валижон, наҳот тирик бўлсанг? Бу ҳаётда одам кўзи очиқ юриб, бир-бирини «ўлди»га чиқариб юриши мумкинми? Наҳот бизнинг толеимизга бундай кўргиликлар ёзиб қўйилган бўлса?! Бунга ўша диёнатсиз уруш сабабчи эмасми?..»

Алижон фронтга кўнгилли бўлиб борганида, мўйлови эндигина сабза ура бошлаган йигитча эди. Қорақош, қорақўз «аскарча»нинг айрилмас дўст тутингани самарқандлик Валижон деган йигит бўлди. Бир-бирига жуда монанд жўраларни илк бор кўрганлар «туғишганлар» бўлса керак деб ўйлашарди. Икки пакана гвардиячи доим ротанинг энг охирида сафланишар, баъзилар: «Болакайлар, оёқ тагида қолиб кетманглар тагин», дея ҳазиллашишса, улар кечирасиз, ўртоқ нарвоний, кругом дейилганда биз биринчи бўламиз», дея жавоб қайтаришарди. Хуллас, Алижону Валижон ротанинг суюкли жангчилари эди.

«Ака-укалар» роса уч йил бирга ўт-олов кечишди. Улар хизмат қилган гвардиячи-ўқчи дивизия Сталинград остоналаридан Белоруссия тупроғигача бўлган масофани мардонавор жанглар билан босиб ўтди. Ҳар бир жанг, ҳар бир омонсиз тўқнашувлардан сўнг Алижон ва Валижон бошқалар қатори душман разиллигини муҳокама қилншар, фашистларнинг озод этилган жойларда қолдирган қонли асорати уларни интиқом олишга даъват этарди.

Урушнинг охири ҳали кўринмасди. Гомель атрофларида ҳаёт-мамот жанглари бормоқда. «Ака-укалар» ни разведкачилар бўлинмасига ўтказишади. Улар ўрта-сидаги дўстлик эса янада чуқурроқ томир ёзади.

— Уруш тугагач, албатта бирга қайтамыз!

— Тез-тез учрашиб турамыз...

Алижон ва Валижоннинг қатъий дил сўзлари мана шундай эди! Аммо навбатдаги разведка улар тақдирини денгиз тўлқинига дучор бўлган қайиқдек парча-парча қилиб ташлади...

Ҳал қилувчи ҳужум олдидан «тил» зарур эди. Алижон, Валижон ва икки рус йигити йўлга тушишди. Ой уларга мадаккордай булут ортига беркинган. Поёнсиз арчазорлар сокин ва дилкаш. Куз шамоли эсиб турибди. Сўқмоқ йўлдан озроқ юрилса, қишлоқ чеккароғидан чиқиш мумкин. Разведкачилар шундай қилишди. Улар чироғи ғира-шира ёниб турган бир уйдан сал нарида тўхташди. Эшик олдида мотоцикл. Демак, немислар! Бир пайт аёл кишининг «қутқаринглар!» деган чинқирик овози эшитилди. Сўнгра эшик зарб билан очилди. Уйдан бир немис офицери сочлари тўзғиган аёлни ташқарига қувиб чиқди. Омадни қарангки, аёл тўппа-тўғри разведкачилар томонга қочиб кела бошлади. Ҳар дақиқа ғанимат! Валижон бир сакраш билан аёлга яқинлашган маст офицерни маҳкам бўғиб олди... Оғзига латта тикилиб, қўллари орқасига боғланди. Саросимага тушган аёл вазиятга тушунгач, халоскорларга раҳмат айтиб, гуноҳқорларча бош эгди. Алижон эса бу пайтда хона нчидаги иккинчи ширакайф келгиндини гумдон қилиб чиққан эди.

Ҳамма фалокат орқага қайтишда юз берди. Разведкачилар ярим йўлни босиб ўтганларида душман пистирмачиларни сезиб қолишди. Қаттиқ отишма бошланди. Разведкачиларимиздан бири шу заҳотиёқ дайди ўққа учраб қолди. Алижон эса ўнг оёғи ва кўкрагидан оғир яраланди. Нима қилмоқ керак? Ўйлаш учун фурсат йўқ. Валижон таваккал қилиб, «тил»ни автомати билан олдинга ниқтади. Алижонни эса елкасига кўтарганча, унинг орқасидан тушди. Шериғи душманни алаҳситмоқ учун мудофаада турди. Алижондан бетиним қон оқмоқда. Унинг қўллари ҳам Валижон бўйида шалвираб қолди. Бу мушкуллик Валижонни қолдан тойдирди. У катта арча дарахти ёнида бомба портлашидан ҳосил бўлган чуқурга Алижонни оҳиста ётқизди. «Тил»га ҳам ётиш ва ўрнидан қимирламасликни буюрди.

— Жўр-ражон, мени қ-қўя тур. «Тил»ни албатта етказишинг зарур! Мен бари бир ўл-ламан.

— Қўйсанг-чи, бундай бўлиши мумкин эмас.

— Фойдаси йў-ўқ. Омон қайт-ссанг онамга... Алижоннинг сўзлари бўғзида кесилиб қолди.

— Кўзингни оч, жигарим, ишонмайман! Ишонмайман!..— Валижон йўғлади-сиқтади. Қайта-қайта унинг томирини ушлаб кўрди, кўксига қулоқ тутди. Алижонда эса ҳаёт нишонаси йўқ эди!

— Мени кечир, жўражоним, ўлигингни душман хорзор этишини истамайман!

У чуқурдан отилиб чиқиб, арча шохларини уза бошлади. Бир даста бўлгач, изига қайтади. Алижоннинг барча ҳужжатларини олиб, қўйин чўнтагига солди. Сўнгра «ўлик» устига бармоқлари билан наридан-бери тупроқ торта бошлади.

— Сени албатта олиб кетаман, ўз қўлларим билан қайта дафн этаман... Эҳ, лаънатилар!— У тишларини ғижирлатиб, чуқурда ҳамон канадек ёпишиб ётган фашистнинг биқинига бир тепди. «Тил» оғир инграб, ўрнидан қўзғалди. Валижон немис офицерини минг машаққат билан қисмга олиб келди-ю, бироқ у билан разведкага жўнаган дўстларидан ажралди.

...Алижон икки соатлардан кейин ҳушига келди. Аъзойи-бадани қақшаб оғрир, гавдасини қимирлатишга мажол и етмасди. У бор кучини тўплаб, ўрнидан қўзғалмоқчи бўлди. Йўқ, нафаси тикилиб қолди. Ажабо, нега бундай бўляпти? Қўзларини ҳам очолмади-ку! У тишини-тишига босиб, чап биқинига ағдарилди. Устдан тупроқ шовуллаб тўкилгандай бўлди. Димоғига гупиллаб тоза ҳаво урилди. Хайрият, тирик экан! У бир қўли билан юзидаги тупроқ ва барглари сидириб ташлади. Қўзларини очиб, бирпас хаёлга толди. Қаерда ётипти? Нега ётипти? Дўстлари қани? Валижон қаерга кетди экан? Наҳотки бомба портлаб, тупроқ уюми остида қолган бўлса? Алижон қанчалик ўйламасин, ҳеч нарсани идрок этолмади. Боши, қулоқлари ғувилларди. У яна уриниб, ўрнидан қўзғалмоқчи бўлди. Аммо, оёқлари итбат қил-

мади. Шунчалар қаттол, шунчалар багритошмисан, табиат? Ахир сенга қандай гуноҳ қилган эди у? Қандай нохуш кароматлари учун жазоляпсан уни, жаллод табиат?! Алижон оғир хўрсиниб, тирсақларига таянганча чуқурдан чиқди. Сўнгра қон ҳалқоблари қотган кўкси билан ер тирнаб, арчазор томон судрала бошлади. Шу тахлитда қанча юрганини билмайди. У оғриқ зарбидан яна ҳушдан кетди. Тонг гира-ширасида қандайдир шарпа қулоғига чалингандай бўлди. Кўзларини очса, аллақандай экиннинг жўягида ётипти. Эски пўстин кийган бир кампир эса боши устида йиғлаганча турипти.

— Тирикмисан, болам, илоҳи уйи куйсин фашистларнинг. Сенга ўхшаган гулдек йигитларнинг умрини хазон қиляпти-я, ваҳшийлар, — кампир яна нималардир дея, душманлар гўрига чўп қалади. Чўнтагидан рўмолчасини чиқариб, кўз ёшларини артди. Ўрнидан туриб, атрофга аланглади. Ҳеч ким йўқлигига ишонгач, Алижонга меҳр билан энгашди.

— Картошка ковлагани чиқандим, болам. Бутун емишимизни тортиб олишди, ярамаслар... Хавотирланмай ёт, тезда қайтиб келаман.

Алижонга кейин нима бўлгани қоронғи. Ўзига келса, ертўлада ётибди. Азбаройи кўп қон йўқотгандан деярли мажолсиз, ҳатто лабларини очиб-ёпишга мадори етмасди. Кампир унинг бошини тиззасига олиб, бир кружка илиқ сут ичирди. Бир оздан сўнг Алижон ўнг оёғи бутунча ўраб-чирмаб ташланганини сизди. Ўнг кўкси ҳам санчиб-санчиб оғирди. Кампирнинг айтишича, қишлоқда немислар кўп экан. Врач чақиртиришнинг иложи йўқ. Демак, бизникилар келгунча, тақдирга тан бериб ётиш лозим! У шу муштипар белорус аёли қўлида ана кетди. мана кетди бўлиб, бир ҳафтача ётди. Қишлоқ душмандан озод этилгач, кампир Алижонни санитарлар ихтиёрига топширди.

— Албатта тузалиб кетасан, болам, омон бўлгин! —
Аёл уни бағрига босиб-босиб хайрлашди.

Алижоннинг кўнглида армон бўлиб қолгани шу бўлдики, у аёлнинг Дуся хола эканлигини зўрға эслай олди, холос...

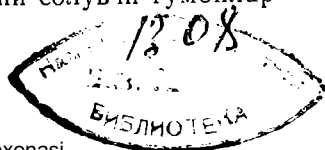
Алижонни аввал дала госпиталига, кейин шаҳар касалхоналарининг бирига ётқизишди. Даволаш узоқ давом этди. Упкадаги осколка олиб ташланди-ю, бироқ оёқни тиклашнинг иложи бўлмади. Гангрена бошланган экан, тиззадан пастки қисми кесиб ташланди. Алижонга гоҳ у, гоҳ бу госпиталларда бир йилга яқин ётишга тўғри келди. Жанговар қисми аниқлангач, қишлоғига қайтариб юборишди...

Валижон эса, «ўлжа»ни штабга топширгач, командирга рўй берган воқеани, фақат Алижоннинг ҳужжатларини олиб, уни «кўмиш»га улгурганини сўзлаб берди.

— Орқага қайтиб, ҳалок бўлганлар олиб келинсин! — буйруқ берди командир бўлинма жангчиларига.

Валижон бошлиқ бўлинма яна йўлга тушди. Улар икки фидойи разведкачини топишди-ю, Алижон қабрига яқинлашганда яна душман пистирмасига дуч келишди. Отишмада Валижон оғир яраланди... Унга санчаstdа қишлоқ қўлга киритилгандан сўнг ҳалок бўлганлар биродарлар қабристонида дафн этилганини айтишди. Бир оз тузалгач, қадрдон дўсти «кўмилган» жойга келиб, сўнгги марта видолашмоқчи бўлди. Бироқ «қабр»да Алижон йўқ эди. Демак, у ҳам ўша мазорга кўчирилган. «Наҳотки ўлганинг рост бўлса, Алижон! Шошма-шошарлик қилиб, сени чалажон кўмиб юбормадимми? Ахир, қўлимда жон бергандек бўлувдинг-ку! Нега сенинг ҳужжатларингни олдим? Ҳеч бўлмаганда кимлигингни ёзиб қўйишарди-ку!... Бу дўмпайган қабрларнинг қайси бири сеники-а, Алижон?! Жавоб бер, эй сен, юрагим, маълум бир одамнинг абадий «номаълум» бўлиб қолаётганига сен сабабчи бўлмаяпсанми?»

Ана шу саволлар, виждон азобини солувчи гумонлар

Валижонни ҳар лаҳза қийнар, «тил» туфайли нозик бир дамда туғишганидан ҳам зиёда бўлиб қолган қадрдонига халоскор бўлолмагани юрак-юрагини ларзага соларди.

У соғлиғини тезроқ тиклаш мақсадида қисқа муддатли отпускага, — уйига қайтаётганида Алижонникига тушди. Оғир бўлса-да, разведка воқеасини, ўғлининг сўнги марта «онажон» дея илтижо қилиб, ўз қўлида жон берганини гапириб берди. Мушטיפар она ҳушдан кетди. Сўнгра мунгли фарёд фалакни ўртаб юборди. Валижон ана шунда иккинчи марта катта хато қилганини, умидвор кўнглини ноумид, бутун кўнглини яримта қилганини англади. Аммо кейинги ўқинч — кеч эди. У зор-зор йиғлаб, Барно хола билан хайрлашди. Бу аччиқ армон Валижон қайта фронтга кетиб, қуршов туфайли «бедарак» йўқолганида, партизанлар қўшилмаси сафида Ғалаба кунларигача юрганида ҳам юрагини тирнаб келди. Алижоннинг сиймоси эса қалбида бир умрга ўчмас ҳайкал бўлиб қолди...

— Дадажон, бувим чақиряптилар, овқатингиз совиб қолипти.

Тўсатдан эшитилган овоз Алижон аканинг хаёлларини бўлиб юборди. У бошини кўтарганида қаршисида Моҳигул жилмайиб турганини кўрди.

— Яхши, она қизим, дадам ҳозир келарканлар деб айт, хўпми?

— Хўп дадажон!

Моҳигул кетгач, Алижон ака тарадудланиб қолди. Хўш, нима қилсин? Хатни кўрсатсинми? Кампир дили хасталаниб қолмасмикин? «Ўлим элчиси» бўлган дўстининг келаётганини эшитса, нима дер экан? Оналар кўнгли тоғдек бардошли бўлса-да, қилдан ҳам нозик-ку!.. Шунчалар чигалмисан, ҳаёт?! Кўнглим, қани жавоб бер, сенинг фармойишинг қандай бўлади? Ахир у шундай бўлишини истаганмиди? Ўлим менинг бошимда қаҳ-қаҳ уриб турганида Валижон танлаган сўнги йўл тўғри эмасмиди? Агар иложи бўлса, у менга ташлаб кетармиди?

«Қабрим» ни ҳам кейин келиб излаган экан-ку!.. Шундай экан, нега бунча ўйлайди? Йўқ, иккиланишнинг ҳожати йўқ. Ҳамма гапни айтади. Она қалби ҳамиша буюқдир!..

Алижон ака хонага кирганида Барно хола келини ва неваралари даврасида очилиб-сочишиб ўтирарди. Бир вақтлар фарзанд доғида нурсизланган кўзлари атрофдагиларга шод боқади.

— Кел, болам, бунча ҳаялладинг? — деди Барно хола хонтахта олдида ёнбошлаган Алижон акага бир пиёла чой қуйиб узатаркан, — тобинг йўққа ўхшайди.

— Йўқ, онажон, дурустман. Лекин-н...

— Бир дардинг борга ўхшайди, ўғлим. Яширма мендан.

Алижон ака бир оз сукутга тушди, чайналди. Атрофдагиларга бир-бир боқди, сўнгра Барно холага юзланди:

— Яширишнинг ҳожати йўқ, Сизга битта гапни айтмоқчиман.

— Қайси гапни! — қушёрланди Барно хола.

— Дўстим Валижон бизникига келаётган экан.

— Қайси Валижон?

Алижон ака чўнтагидан конверт чиқарди. Ундан букланган қоғозни олиб, секин ўқишга тушди. Аввалига кампир ҳайратга тушди. Лаблари пирпираб, ранги ўзгарди. Ҳозиргина кулиб турган нуроний чехрасига аччиқ изтироб югурди. Барваста қадди муштдек эгилди. Хат ниҳоясига етганда эса унсиз-унсиз йиғлади. Бувининг кўз ёшлари неваралар қалбини ҳам зирқиратди. Хандон хонани бир дамда сўлғинлик эгаллади.

— Болам, — деди анчадан сўнг Барно хола узун енглари билан кўз ёшларини артаркан, — кўп йиғлаган кўп одам қалбига чуқур назар ташлайди. Аслида ўзи бу дунё — армонли дунё. Ҳеч кимнинг бутун кўнгли бутунлигича қолиб кетган эмас. Инсон кўнгли ҳамиша яримта: нимагадир зор, нимагадир умидвор. Ярим кўнглинг, умидвор кўнглингда ҳозир нималар кечаяпти, билиб турибман. Дўстинг Валижонда ҳеч қандай гуноҳ йўқ. Ҳам-

масига ўша номинг ўчгур уруш сабабчи. Валижон ўз бурчини бажарган. Келаверсин, уйимиз тўри уники... Илоҳим, энди ҳеч кимнинг дийдасида абадул-абад ёш қотмасин!..

● ОЧИҚ ЭШИК ●

Бу уйнинг эшиги ҳаммавақт очиқ туради. Уй остонасидан атиги тўрт-беш метр нарида текис асфальт йўл. Кичкина ариқча бўйида илдиз отган бир туп тут ниҳоли эшикнинг нақ рўпарасида. Кечагина ям-яшил бўлиб ётган япроқлари бугун қаҳрабо тусга кирибди.

Эшик қаршисига келиб, уйга боқсангиз, бир нуроний кишини кўрасиз. Соқоллари пахтадай оппоқ. Манглайларида тарам-тарам ажинлар. Узун ва қуюқ киприкли кўзлари мудом узоқларга тикилади. Бу киши — Эгам бобо! Қишлоғимизнинг табаррук отахони. Ёшлари уч кам тўқсонда.

Бобо очиқ эшик олдидан сира жилмайдилар. Эшик ёпилса, юрақлари сиқиладимми дейман. Тўрт йил бўлибдики, кўрпа-тўшак қилиб ётиб қолганлар. Кексалик, дармонсизлик касали эмиш. Отахоннинг ёнидан эса одам аримайди. Катта ҳам, кичик ҳам эшик қаршисига келганида қўлини, албатта, кўксига қўяди. Бобониям кўнгиллари жуда очиқ. Баъзан ёстиқдан бош кўтара олмасалар-да, кулишга, жилмайишга ҳаракат қиладилар. Бировнинг дили ўксимасин дейдилар чамамда.

— Бўтам, келиб туринг, одамнинг дардини одам енгиллаштиради,— дейдилар кетар чоғингизда. Сўнг ташқарига — узоқ-узоқларга тикилиб қоладилар...

Қачон қишлоққа қайтсам, бобони кириб кўришга ҳаракат қиламан. Қари билганини пари билмас деганлар. Қўп насиҳат қиладилар. Айниқса, ёшларга. Назаримда у киши тирик хазина.

Бу гал ҳам бобони зиёрат қилишга аҳд қилдим. Туш пайти. Қишлоқда ҳеч ким кўринмайди. Ана, идора то-

мондан каттакон машина шитоб билан келаяпти. Шофер йигит бир вақт тезликни пасайтириб, кабина ойнасидан очиқ эшик томонга бош силкитди. Салом берди чамамда. Кейин аввалгича машинага газ берди. Фурсат ўтмай бошқача ҳолат такрорланди: колхоз агрономи Очилбой ака эшик қаршисига келганда мотоциклга тормоз бериб, ичкарига кирди. Бир оздан сўнг алланималар дея уйдан чиқди.

— Эгам бобони кириб кўрдим, соғликлари ёмон эмас экан.

— Яхши қилибсиз, — дедим у билан салом-алик қила туриб, — мен ҳам ҳозир кўриб чиқаман...

Очиқ эшикка яқинлашиб, бобога таъзим билан салом бердим. Ёнларида умр йўлдошлари — Робия хола. Чой қуйиб турибдилар.

— Кел, бўтам, омонмисан, — дедилар оппоқ рўмолча билан юз-кўзларини арта туриб. — Онаси, кўрпача сол, чой қуйиб узат.

— Ташвишланманг, холажон, шундайм дуруст, — дедим чолнинг рўпарасига ўтирарканман. — Сизни бир кўрай девдим. Қалай, тузалиб қолдингизми энди?

— Шукур, бўтам. Дўхтирлар келиб, дори-дармон қилиб туришибди. Тузукман...

Шу пайт бир донда тут барги хонага учиб кирди. Эгам бобо уни оҳисталик билан қўлларига олдилар. Кейин ташқарига кўз тикдилар. Осмон тиниқ. Иссиқ ҳароратдан тунгги шабиам секин туманлаб кўтариляпти. Икки жуфт каптар эса асфальт йўлда бир-бирини қуватаб, ку-кулашади. Чолга ҳалал бергим келмади. Ким билсин, шу топда йигитлик йилларини эслаб кетдиларми?! Колхоз тузиб бригадирлик қилганликлари, гектаридан 60-70 центнердан пахта ундирганликлари эҳтимол хаёлларида чарх ургандир. Балки фронтга гуруҳ-гуруҳ йигитларни жўнатиб, саноқли кишиларни кутиб олганликлари, «болам», деб, «қайда қолдинг, азиз йўлдошим», дея фарёд урганлар кўз олдиарида ўнганган бўлса ажабмас...

— Отахон, бугун колхоз планини бажарибди, — дедим жимликка хотима беришга уриниб. — Идорага кет-
япман. Радиодан махсус эшиттириш, концерт бермоқчи-
миз.

— Кўп яхши-да, бўтам. Колхозчиларни менинг номимдан ҳам табриклаб қўй. Лекин ортиқча шов-шув, дабдаба қилманглар. Колхоз тўлса, район тўлганн, район тўлса, область тўлди дегани эмас. Ҳали республиканинг юки катта. План ҳамма ерда бажарилса, истаганча завқу шавқ, хурсандчилик ўшанда ярашади. Эшиттиришингда шуларниям эслат...

Очиқ эшикдан ташқарига чиқдим. Борлиқ мусаффо. Қуёш кўк пештоқида. Идора атрофида ҳеч ким кўринмайди. Ҳамма далага — пахта теримига отланган чамамда...

● С О В Ё А ●

Бир неча кундирки, Маҳмуд бобо тўшакда. Ана кетди, мана кетди бўлиб ётибди. У ер-бу еридан лойсувоқлари кўчган мўъжазгина хонага кириб-чиқувчиларнинг сон-саноғи йўқ. Бобо қизлари, куёвлари, узоқ шаҳардан келган ўғли ва келини билан, неваралари билан, бир-бир дийдорлашмоқда. Уннинг сўниб бораётган кўзларидан ёш оқади. Гоҳо киприкларини юмиб, узоқ жим қолади. Огир хўрсиниб, лабларига оқиб тушган кўзёшларини чўпдай озғин, қоқсуяк қўллари билан аста артади. Сўнг кўзларини базўр очиб, алланима дея пичирлайди.

Бобонинг бетоқат ҳаракатидан ҳамма ҳаяжонда. Уввос солиб йиглаган невараларини ташқарига олиб чиқишди. Бироқ суюкли неvara — Орифжонни қимирлатишининг иложи йўқ. У ниманидир бағрига босганча тўшак ёнидан жилмайди. Миттигина қўлчалари билан ҳар за-

мон бобонинг кўёшларини артади, оппоқ соқолларини силайди.

— Бобожон, кўзингизни очинг, бугун байрам, йигламанг, сизга совға келтирдим,— дейди чолнинг боши устига энкайиб,— мана, дадам, нанам сизга куйлак келтирдик. Туринг бобожон!..

Катта ўғил лабини тишлайди. Қизлар, куёвлар унсиз йиғлашга тушадилар.

— Вой, болажоним-эй, ҳозир бобонгнинг кўзига совға кўрнадими,— аста пичирлайди эшик орқасида ўтирган Дилдор хола.

— Болани олиб чиқинглар,— дейди келинлардан бири.

Катта ўғил лабини тишлайди. Қизлар, куёвлар унсиз ганда, у: «Кетмайман, ўзимнинг бобом, бобожоним, кетмайман», дея оёқ тираб олди.

— Тў-ўх-та, ўў-ғғ-лим,— дея мажолсиз шивирлаб, кўзларини очди бобо,— қўя-явер, ўтирсин!

Ғолиб Орифжон бир нималар дея яна тўшак олдида чўнқайди. Бобо болиш устидаги нозик бармоқчаларини бир лаҳза кафтлари орасига олиб, аста юз-кўзларига сурди, пирпираётган қонсиз лабларига босди.

— Сен мени «қор бобо» деярдиг-а, Орифжон! — оппоқ соқолларини тутамлаб, зўрға сўзга киришди бобо.

— Ҳа, қор бобомсиз, бобожон.

— Тилингдан ўргилай, болам. М-мени я-яхши к-кўрасанми?

— Жуда яхши кўраман, бобожон.

— Қ-қайси кўзинг билан, чирогим?

— Иккаласи билан, бобожон! Икки кўзим билан!

— Шу юлдуз кў-ўзларинг билан-а?

— Ҳа, бобожон!

— Илоҳим кўзларнинг минг йил ёнсин, болам. Қ-қани айт-чи? Менга н-нима с-совға келтирдинг?

— Куйлак, бобожон. Мана, шойи куйлак,— Орифжон ялтироқ қоғозни бирпасда очиб, кўйлакни бобосининг кўкраги устига қўйди.

— Ра-аҳмат, чироғим. Сен ақллисан...

Бобо бирпас сукутга чўмди. Атрофда жовдираб, лаб тишлаб турган кўзларга нурсиз нигоҳлари билан бир-бир боқиб, ўрнидан қўзғалмоқчи бўлди.

— Ётаверинг, отажон,— чўккалади кичик ўғил,— безовталанманг. Нима қилмоқчисиз?

Бобо ҳарчанд уринмасин, туrolмади... Яна бошини болишга ташлаб, чуқур хўрсинди.

— Болишнинг остида тугунча бор,— деди анчадан сўнг бобо,— менга олиб бергин, ўғлим.

Кичик ўғил аста қўл узатиб, тугунчани отасига тут-қазди. Бобо хийла уриниб, тугунни ечди. Тугунча ичида оҳорни кўчган бир қанча орденлар, медаллар бор эди. Бобо ориқ бармоқлари билан узоқ пайшаслаб, улардан бирини қўлига олди.

— Орифжон, ч-чироғим, бер-рироқ кел,— неварасига юзланди бобо, — мана бу мендан — қорбобонгдан сенга совга. Майли, тақиб юр. К-катта бўлганингда бобонгнинг кимлигини бил-либ о-оларсан!..

— Раҳмат, бобожон, яшасин ўзимнинг қорбобом. Мен буни ҳеч кимга бермайман. Ўзим тақиб юраман. Жўраларим бир кўриб қўйсин,— қувончдан кўзлари пориллаган Орифжон нозиккина кафтида ялтираб турган «Қизил юлдуз» орденини бағрига босганча, кўчага отилди.

Она боланинг «қилмиши»дан пиқиллаб йиғлашга тушди. Катта ўғил рўмолчасини кўзларига босди. Қолганлар ҳайрат ва ҳаяжонда.

— Болам,— деди бобо қилт этиб ютиниб,— худо умрини берсин, Орифжон ўғлинг яхши одам бўлади. Унинг бутун вужудига меҳр қоришган. Эҳтиёт қилиб, тарбияла. Кўп кузатганман уни. У жуда ақлли бола. Айрим катталардан ҳам ақллироқ!.. Бугун 23-февраль. Бобосига совга келтирибди-я, менинг чироғим... Радиодан эшитдим. Кеча йиғилиш бўлибти... Ҳар йилгидек уруш инвалидларига совга беришибди.... Мен ҳам кутгандим... Йўқ, унутишган кўринади...

— Отажон, шуниям ўйлайсизми? Арзимаган совғага зормисиз? Ҳозир юзтасини келтираман.

— Арзимаган дема, болам. Сенинг совғанг бошқа. Бу — кўнгилда!.. Бошқалар қатори... Ҳали трикман-ку!..

Бошлар қуйи эгилди. Дилларга изтироб чўкди. Ҳеч ким ўйламаган совға муаммоси нигоҳларда муз бўлиб қотди. Қизлар елка қисишди. Ўгилларининг бири орадан секин суғурилди.

Бобонинг кўзлари эса аста юмилди. У элас-элас нафас олади. Хонада осма соат бир маромда чиқиллайди... Катта ўғил ҳам бош қашиб, эшикка йўналди. У саросимада. Нима қилмоқ даркор? Идорага борсинми? Нима деб? Отамнинг совғасини беринглар, десинми? Асло! Наҳот, одам қадри фақат соғлигида эътиборга олинса?! Йўқ, у колхоз идорасига бормаиди...

Катта ўғил бирдан сергакланиб, қўшни хонага кирди. Апил-тапил сандиқни очиб, яқинда ўзига олган костюмни газетага яхшилаб ўради, устидан каноп ип билан боғлади. Шоша-пиша ташқарига чиқиб, ота ётган уйга кирди. Хонада ҳамон сукунат.

— Ота, отажон, — деди у тўшак ёнида чўккалаб. Бобо уйқуга кетган экан шекилли, кўзларини зўрға очди.

— Нима дейсан, болам?

— Онам Сизга айтишни унутибдилар. Бугун эрталаб совғангизни юборишган экан. Мана, нариги хонадан олиб келдим.

— Алдама мени, болам. Совғанни сўраб олмайдилар. Ҳар ишнинг ўз мавриди бор. Элиб бер ўзларига...

Бобо оғир инқиллаб, тескари ўгирилди. Катта ўғил ҳайкалдай қотди. Қалтираган қўлларидан совға гиламга тушди. У изтироб билан ўрнидан қўзғалди. Бўғзига тиқилган алам ва надоматни ютиб, ҳовлига чиқди. Пас-таккина дарвоза олдида ҳеч нарсадан хабарсиз Орифжон бобонинг «Қизил юлдуз» орденини қўйлагига таққанча жўралари даврасида мағрур жилмайиб турарди..

Тонгга яқин ҳовлидан юракни ўртовчи «ота-жо-он!» деган фарёд фалакка кўтарилди.

● РАУФ БОБОНИНГ ТАЛАБИ ●

(Воқеий ҳикоя)

Бу воқеани менга райком секретарининг ўзи сўзлаб берди.

— Ёзиш керак, мана шундай фидокор одамларни элга кўрсатиш керак. Фронтовой бўлсаям, баъзи йигитлар чўчийдиган ишни бўйнига олганди. Уддалади, қандини урсин. Яна районда биринчи! — қувонч ва ҳаяжондан секретарнинг кўзлари чақнади...

Йилнинг бошлари эди. Ташқарида лайлак қор ёққан. Изғирин шамол дарахт шоҳларини қарсиллатади. Қалли пахтали, узун гулли чопон кийган паст бўйли, чўққи соқолли бир киши райком биносига кираверишдаги эшик олдида тўхтади. Эгнидаги, қулоқчинидagi қорин туширгач, тутқични тортиб, ичкарига кирди.

— Орипов бормилар?

— Ҳа, борлар, — деди чолнинг саволига қисқа жавоб қайтарган қоровул. Иккинчи қаватда эса унга секретарь қиз дуч келди.

— Қирсам мумкинми?

— Ҳозир сўраб чиқаман.

Бир оздан сўнг қиз бобонн ичкарига таклиф қилди:

— Қирар экансиз!

Чол «Райком секретари» деб ёзилган дермантинли эшикни оҳиста очиб, секин мўралади.

— Э, э, киравермайсизми, отахон.

Улар самимий кўришишди. Ўзаро бола-чақа, туриш-турмуш суриштирилди.

— Хўш, отахон. Қандай хизмат? — атрофи зарҳал пиёлага чой қуйиб узатаркан сўради Жўрақул Орипов, — бир гапингиз борга ўхшайди.

— Ҳа, райкўм болам, бор. Бунини Сиз ҳал қилмасангиз, раисни сира кўндиролмадим. Сандалига зардолининг оловидан солиб, мазза қилиб ётинг, дейди у.

— Жуда қизиқ-ку!

— Қизиқ бўлмай кетсин. Нима эмиш, етмишдан ошаяпсиз, Жилвоннинг шамоли сиздақаларни чархпалак қилиб осмонга учиради, дейди-я! Ҳей, раис, Рейхстагга номини ёзган мана шу қўллар чўлни таслим қилолмайдими? Бир йигитчалик ишламасам, Рауф Ашур деган отимни бошқа қўяман, дедим...

Секретарь чолнинг сўзларидан завқланар, унинг нуруний чеҳрасига боққан билан тўймасди.

— Шунақа денг. Охири нима бўлди?

— Ҳеч нима! Чўлгаям бормайсиз, бирон кишини ҳам бермайман. Агар қўлингиз қичиётган бўлса, колхоз боғига келиб ишланг, деди.

Чолнинг юзлари асабийлашди. Чопонининг чап қўлтиғидан қўлрўмолчасини чиқариб, кўзларини обдон артди.

— Гап бундай, отахон, — деди секретарь бир оздан сўнг елкасига ташланган пальтосини тўғрилаб, — раисга тушунтираман. Талабингизни қондиради.

— Отайизга раҳмат. Битта самосвал, битта тележка, уч-тўртта одам берсаларинг бўлгани. Жилвоннинг танобини тортишни кўраверасиз.

— Толиқиб қолмасангиз бўлгани.

— Йўғ-е райкўм болам, собиқ танкчи Рауф бобонгизнинг ҳали юрагида қўри кўп, — хурсанд бўлиб ўрнидан қўзғалди у, — шу йил мендан пахтани суриштираверинг. Районда биринчи бажармасам...

— Яхши, отахон! Жўжани кузда санайдилар...

Қунлар ўтди. Қолхозда дув-дув гап тарқалди. Нима эмиш, Рауф бобо қариликка йўрғалик деб чўлга отла-

нармиш. Унга Аҳмад тракторчи, Рўзиқул шофёр, Жумабой дурадгор, ўғли Ражаббой ҳам аъзо бўлармиш.

— Қуйилмаган чол, — деди Барно хола бир кун и эрига зарда билан, — йигирма беш йил бригадирлик қилганингиз етмасмиди? Сизга нима зарил?

— Хўш, сенинг қошингни тераманми бекор юриб. Агар мендан умидинг бўлса, ўзинг ҳам бирга борасан.

— Ҳо, бир камим шу эди!

— Энди, онаси, гапни тушун. Сен ҳам, мен ҳам уч-тўрт йил уйда ётавериб, моғорладик, — ётиғи билан сўз бошлади Рауф ота. — Қел, бир ўзимизни синаб, ёшлигимизга қайтайлик...

— Спз-ку бригадирлик қиласиз, — шаштидан тушиб мулойимлик билан деди Барно хола, — ман нима қиламан?

— Эски пазандасан-ку!..

Қиш кўчмай чўлқуварлар Жилвонга келишди. Яйдоқ даштда на бирор дарахт, на пана жой бор. Уларнинг «шийпони» эски автобуснинг кузови бўлди. Шу «иссиқ хона»да дастлабки планлар тузилди, эзгу ниятлар туғилди.

— Эллик гектарни очиб, ярмига пахта, ярмига сабзавот экамиз! — чўлқуварларнинг аҳди шундай эди.

Ердан майсалар ниш уриб, лолақизғалдоқлар лаб очганда, улар тракторга тормоз беришди. Белгиланган майдон кафтдек текисланган эди. Кўп ўтмай чигит ҳам, сабзавот уруғи ҳам ерларга қадалди.

— Ғўза — бамисоли бола. Унга меҳр керак. Меҳрсиз ўсган фарзанд эса камолсиз бўлади. — Рауф ота шундай дея уқтирарди аъзоларига.

Чўлқуварларнинг «болалари» бошдан яхши парвариш топди. Шундай ҳосилли бўлдики, кўрганда кўз яшнарди.

— Ғалвирни сувдан кўтарадиган пайт келди! — бригадир шундай дея аъзоларига этак тақсимлади. Аҳмад тракторчи билан Рўзиқул ва яна икки ёрдамчи йигитлар

«зангори кема»ларини пайкалга олиб тушишди. Қунига ўн-ўн беш процентдан пахта тайёрланди. Теримнинг саккизинчи куни Рауф бобо яна районга йўл олди. Унга райком биноси олдида ўша қоровул учради.

— Ие, ота, кўринмай кетдингиз.

— Биродар, кўринадиган пайт эмас эди.

— Ҳозир аввалгидан ҳам огирроқ-ку!

— Биламан. Аммо рапорт олиб келдим.

— Ундай бўлса, — деди қоровул Рауф отага қўлини оғзига «пичоқ қилиб», — «Люкс» сўранг. Райком планини районда биринчи бўлиб бажарган бригадирга беришга қарор қилган. Қатъий талаб қилинг!

— Кўрамыз!

— Рауф ота кабинетга кирганида райком секретари аллақандай қоғозларни кўздан кечирарди.

— Э, бу сизмисиз, хуш келибсиз, — деди у отахонни кўриши биланоқ, — ассалому-алайкум. Хў-ўш, яна арзми?

— Йўқ, ўртоқ Орипов. Асло ундай эмас. Берган ёрдамнингизни сира унутмаймиз. Хушхабар олиб келдим.

— Қандай хабар экан?

— Мана, рапорт!

Райком секретари Рауф бобо қўлидан букланган қоғозни олиб, йирик ҳарфлар билан ёзилган сўзларни овоз чиқариб ўқий бошлади: «...янги ўзлаштирилган 25 гектар ернинг ҳар бирдан 25 центнердан «оқ олтин» ундирдик. 100 тонна қовун-тарвузни эл дастурхонига тортиқ қилдик. Давлатга яна 20 центнердан пахта топширишга қатъий сўз берамиз...»

— ...Раҳмат, отахон. Сизларга минг раҳмат! Хўш, — деди бир оз жимликдан сўнг секретарь Рауф бобога сამимий оҳангда, — менда қандай талабингиз бор?

— Ҳеч қандай!

— Тортинмай айтаверинг. Қароримиздан хабарингиз бордир.

— Тўғриси айтсам, бу галги талабим оғирроқ, — хиёл бош эгиб турди Рауф бобо. Кейин қатъий қилиб

деди: — сводкаға қарасам, орқароқда эканмиз. Қандай қилиб бўлсаям, Шофирконни биринчи ўринга олиб чиқинг. Районимизнинг шуҳратини бутун республика билади.

Орага жимлик чўкди. Райком секретарининг ҳозиргина кулиб турган чехраси ўйчан қиёфага кирди.

— Яхши... Балки шахсий талабингиз ҳам бордир, — қўшимча қилди у.

— Йўқ, шахсий талабим йил охирида бўлар. Ҳозирги талабим эса — қатъий талаб!..

● ЎЗ ИСМИНИ УЧИРГАН СОЛДАТ ●

Комил ота эрталаб идорага кирганида раис телефонда аллаким билан сўзлашаётган экан. У гапни чўзмай, трубкани тез ўрнига қўйди.

— Ассалому алайкум, Комил ота. Қани, қани, мана буёққа ўтинг.— Раис чолни қўярда-қўймай диванга ўтқазди. Ҳол-аҳвол сўрашди.

— Чақиртирган экансиз, ўғлим.

— Ҳа, чақирган эдим. Гап бундай, Комил ота: мана бу — путёвка!

— Нима қиламан бунди?

— Бир айланиб келинг отпускангизда. Уйда ётаверасизми, моғорлаб.

— Қўйсангизчи, раис болам, қариликда йўрғаликни ким қўйибди менга.

— Нега бундай дейсиз? Яхши ишлаган одам яхши ҳордиқ чиқариши ҳам керак. Дала ишларини бўлса ўзимиз қилаверампз. Йигирма кунда бригадангиз чўкиб қолмайди.

Комил ота у деса, раис бу деди. Ҳар қанча баҳонани рўкач қилса-да, бўлмади. Собиқ гвардиячи, қатор орденлар кавалери, илғор бригада бошлиғи Комил ота

Жабборов Қахрамон шаҳарларга саёҳатга кетадиган бўлди.

Бу саёҳат Ғалаба байрами олдидан уюштирилганлиги, табаррук шаҳарларга фақат фронтчи отахонлар жўнатилаётганлигини у вокзалда — поездга чиқаётганида эшитди.

Комил ота махсус купенинг юмшоққина ўриндиғида боя танишгани янги ҳамроҳи билан ўтирар экан, чўққи соқолларини тутамлаб, хаёлга толди. Чорак асрдан ошибдики, у пахта даласида. Ёзни ёз демайди, қишни қиш. Бир неча марта ариза берди. «Биродарлар, ёшим ўтиб қолаяпти. Бел оғриғим бор. Бригадирликни энди ўқиган ёшлар қилишсин. Биз ҳам бундоқ тўрт-беш кун дам олайлик», деса ҳамки, унашмади. Айниқса, раис: «Ота, Сизга ҳали нима бўпти? Соқолингизга бир тола оқ тушмаган-ку, қаридим деяпсиз. Ахир Сиз — деҳқончилигимизнинг академигисиз. Ҳали ўқиб келган ёшлар Сиздай пахтакор бўлгунча, ернинг тилини, экиннинг дилини англагунча битта йигит ёши керак. Бригадага бошқош бўлиб, рулни мана бундай бошқариш лозим, дея турсангиз, ўзи етарли. Манзилни биз — ёшлар аниқ олаверамиз. Дам олишга келсак, Сизни бу йил албатта узоқроққа жўнатаман», — дея туриб олди. Омон бўлгур, эсидан чиқармаган экан.

— Комилбой, келинпошша уйда якка қолдиларми дейман, бунча ўйловга толдингиз?

— Ҳе, ўлманг, Нодир ака, — деди Комил ота ҳамроҳининг ҳазилидан сергакланиб, — кампир-ку якка қолган эмас. Шукур, бир ҳовли неvara-чеварамиз бор. Мен буёғи қандоқ бўларкин, деб ўйлаяпман. Уч ҳафта поездда йўл юриш осон эмасдир-ов.

— Ўзлари бундан олдин саёҳатга чиққанларми, ёки...

— Саёҳатга биринчи, аммо поездга шу йўлдан иккинчи чиқишим.

— Ана холос, бутун жаҳонгашта экансиз-ку! Бара-
калла, Сиз-га-е!

— Қандай тушунтирсам экан Сизга, Нодир ака, жу-
да кеч уйланганман. Бола-чақалар ёш эди. Уларнинг
таълим-тарбияси дегандай. Қарабсизки, умр мана шу
поезддай гупиллаб ўтиб кетипти.

— Неча йил урушгансиз?

— Менми? Ётти йил! Фин урушига худди ана шу
йўлдан товарнида жўнаб кетганман. Хизматим тугаб,
энди уйга қайтаётганимизда фашистлар рўпарамиздан
чиқиб қолди. Яна қўлга қурол олдим. Берлингача бор-
дим, кейин японлар билан жанг қилишга тўғри келди.
Сўнгра икки йил чегарада хизмат қилдим.

— Улмаган жонингиз, бошингиз тошдан экан, оғай-
ни,—деди Нодир ота ҳайратомуз,—биласизми, битта
ҳамқишлоғим бор. Умри олиб-сотарлик билан ўтди. Шу
одам урушнинг сўнгида хизматга чақирилган. Билмадим,
фронтни кўрганми, йўқми. Лекин ҳар икки гапининг
бирида: «Биз уруш кечганмиз, биз қон тўкканмиз Сиз-
лар учун», дея чиранади. Ўзига балоям тегмаган. Вете-
ранман деб бош суқмаган жойи йўқ. Ҳали қарасангиз
Райпода, ҳали ёғоч складида, ҳали қарасангиз, маши-
намни янгилаб беринглар деб райижроком идорасида.
Раҳбарларга ҳам раҳмат, уруш ветерани деб сўзини
ерда қолдиришмайди. Шу одам саргузаштларингизни
бир тингласа, қилмишларидан уялиб қоларми дейман.

— Ҳар кимнинг йўриғи бошқа, Нодир ака, баъзан
уринганники эмас, чиранганники ўтади. Келинг, ўйла-
манг ўша қағиллаган ғозингизни. Хўш, ўзларидан сў-
расак, қайси фронтда урушгансиз, орден-медаллардан
борми? Ё ўзлариям...

— Шайтонга ҳай денг, Комилбой, Сиздай бўлмасак-
да, биз ҳам Гитлернинг гўрига ўт қалаганларданмиз.
«Шуҳрат» кавалери бўлишимизга озгина қолган.

— Ҳали шунақа денг. Ўзр унда, Нодир ака, узр,

Ўзимни эр билиб, Сизнинг шерлигингизни фаҳламабман...

Собиқ фронтчи ҳамроҳларнинг гоҳ изтиробли, гоҳ ғамгин, гоҳ шавкатли жанговар саргузаштлари икки-уч кун такрор-такрор тилга олинди. Ниҳоят улар тушган поезд дастлаб Волгоградда, Москва ва Ленинградда тўхтади. Ветеранлар ўзлари жанг билан кечган шаҳарларни, музейларни ҳаяжон билан томоша қилишди. Ўртоқлик қабристонлари олдида тиз чўкиб, шаҳидлар хотирасини ёдга олишди, гулчамбарлар қўйишди. Ниҳоят бир неча кундан сўнг уларни Одесса самимий қаршилади. Комил ота шаҳар кўчалари бўйлаб юраркан, кўзига элас-элас танишдай туюлаётган, аччиқ порох тунлари ичра эмас, олдида баҳайбат дарахтлари бўй чўзган, пойида анвойи гуллар яшнаётган савлатдор биноларга суқланиб қарар, гўё олисда қолган шинелли ёшлик йиллари бир лаҳза жонлангандай бўларди. У ана шу шаҳар учун, унинг ҳар бир қарич тупроғи учун кўксини қалқон қилганлардан эди.

Шаҳардан унча узоқда бўлмаган бир қишлоққа борнишда Комил ота айниқса қаттиқ ҳаяжонланди. Шундоқ денгизга туташ баланд тепаликда фидойилар хотирасига салобатли эсдалик — лавҳа ўрнатилибди. Ота мармар лавҳага битилган саноқсиз номларга энтикиб, кўз ташлади. Ёраб, қўнгил хотирасидан кўтарилай деган таниш қуролдош дўстлари. Пастроқда ўзининг ҳам қишлоғи, омонсиз тўқнашувда душмanning дайди снарядига «ем бўлган» қадрдон жўражонининг исми шарифи. Алам қилгани шунда эдики, у дўстини сўнгги йўлга кузатишга улгуролмаганди. Агар унинг ҳаётини ҳам тубсиз гирдобларга отган ўша жанговар буйруқни бажармаганида балки ўз қўллари билан она-тупроққа топширармиди уни!.. Ҳаётининг сўнгсиз ипини бир дамгина бўшатган Комил ота мармар лавҳанинг иккинчи қаторига юрак ютиб, яна аста тикилди. Тикилди-ю, кўз олди қоронғилашди. Баданига нохушликдан сесканиш-

ми, титроқми киргандай бўлди. У бутун идрокини тўп-лаб, ўша биринчи шаҳидга такрор нигоҳ қадади. Йўқ, адашмаяпти: ўзининг исми, фамилияси, туғилган ва ҳа-лок бўлган йил рақамлари. Ҳаммаси Комил Жабборов-га — тирик юриб, ўликлар сафидан жой олган кимсага аниқ-таниқ тегишлп!

Ота ҳаётнинг озори-ю, нотантиликларини анча-мунча кўриб, бардош этган. Лекин буниси қанақа бўлди? Тақ-дирнинг бу шум «ўйини»га индамай, дамини ичига ютиб ҳеч нарсани кўрмагандай кетаверсинми? Биров-дан ушбу хабарни эшитганида ҳам балки унчалик пар-во қилмасди. Хўш, нима қилсин? Айтсинми? Ҳамроҳ-ларига, уларни томошага олиб келган муҳтарам мезбон-ларга воқеани аңлатсинмикан?

Ота пароканда хаёллари билан «олишиб» тураркан, биров унинг қўлтигидан қўлини аста ўтқазди.

— Ҳа, Комилбой, Сизга нима бўлди? Бетобмисиз?

Ота «йўқ» дегандай оҳиста бош чайқади. Қорамтир соқолини тутамлаб, пойида мавжланиб ётган денгизга бирпас тикилди. Бепоен уммон гўё бўлиб ўтган воқеа-нинг тирик гувоҳидай бир маромда қирғоққа бош урар-ди. Отанинг беором кўнгли денгиз мавжларидан тасал-ли топди шекилли, ҳамроҳига секин бурилди.

— Нодир ака, — деди у ярим жиддий, ярим ҳазил оҳангида, — тирик юрган одамни ўлганлар рўйхатига қўшиб қўйганларини кўрганмисиз?

— Хўш, хўш, ким экан у тирик нотаваон?

Ота томоғига тиқилиб келган тупукни зўрға ютиб, оғир чайналди:

— Мен-н!

— Нима, Сиз?!

— Ҳа, мен! Мана у мармар лавҳага қаранг. Исми-фамилиямни ўйиб ёзишипти.

Нодир ота қўйин чўнтагини ковлаштириб, хира кўз-ларига кўзойнагини олиб тақди. Яқинроқ келиб, шаҳид-лар рўйхатига обдон тикилди.

— Во ажаб, наҳотки шу Сиз бўлсангиз, Комилбой? Балки бошқа Жабборовдир! Дунёда бир-бирига ўхшаш отлар жуда кўп-ку!

— Йўқ, Нодир ака, бу — менман! Чунки худди шу тепалнк учун урушнинг бошида бир марта «ўлиб» кейин тирилганман, госпиталда!

— Э, ҳа, шундай денг! — бир оз хаёлга чўмди Нодир ака, — назаримда, госпиталдан сўнг ўз қисмингизга қайнтмагансиз шекилли.

— Тўғри айтдингиз, узоқ даволанишдан сўнг бошқа қисмга тушиб кетганман.

— Йўқса, бунақа «ўлиб» крмасдингиз. Сиздан бошқа дарак бўлмагач, қўмондонлик номингизни фидойилар рўйхатига тиркаб қўйган-да! Ёунинг учун ҳеч кимдан хафа бўлманг. Бу хатолик ҳам ўша омонсиз урушнинг бизнинг юракларимизга битмас қилиб ўйиб кетган ярасидай гап. Аммо бунн тузатса бўлади.

— Қандай қилиб, Нодир ака?

— Энг тўғри йўл — мезбонларимизга саргузаштларингизни очиқ айтиб берасиз. Улар албатта бир хулосага келишади. Бўлмаса, — жилмайиб, қўшиб қўйди Нодир ота, — бир умр ўлмай «ўлиб» юраверасиз.

Комил ота ўйлаб кўрса, дунёни кезавериб, хийла тажриба орттирган суҳбатдошининг маслаҳати тўғри. Хўш, бу «сир»ни яшириб ҳам нима қилади. Армон армонлигича қолиб кетаверадими?

Бу мушкулликни Нодир ота ҳал қилгандай бўлди. У саёҳатчи-ҳамроҳларига, ҳарбий комиссариат вакиллари — мезбонларга воқеани қисқача сўзлаб берди. Тўпланганларнинг кўпчилиги ҳайратдан ёқа ушлашди. Айримлар Комил Жабборов номини лавҳадан ҳижжалаб-ҳижжалаб ўқишга тушишди. Барчанинг илтимосига биноан ота тепалик учун «шаҳид» бўлганининг тафсилотини ҳикоя қилишдан ўзга илож тополмади.

...Урушнинг дастлабки ойлари. Одессани қамал қил-

ған душман шаҳарни тезда қўлга киритишга қатъий буйруқ беради. Муҳим стратегик таянч ҳисобланган мана шу тепалик учун шиддатли жанглар бошланади. Мудофаада турган қўшинларимиз ҳамда артиллериячилар душмanning олға силжишига йўл бермайдилар. Фашистлар танклар билан олдинга ташланади. Бу тадбир ҳам зарбага учрайди. Шунда душманга «Миссершмидт»лар ёрдамга келади. Натижада пиёда аскарлар ва артиллериячилар ўртасидаги алоқа сими узилиб қолади. Нима қилиш даркор? Мудофаада турганларга тез-тез буйруқ бериб туриш керак-ку!

— Алоқани тиклашга ким боради? — сўрайди шунда командир.

— Мен. Биз! — дея икки жангчи олдинга чиқади. Уларнинг бири Комил Жабборов эди.

Алоқачилар олдинга эмаклаб кетишади. Бош кўтариш сира мумкин эмас. Осмондан ва ердан ёғилаётган ўқ ёмғири атрофни «элак» қиларди. Буйруқ эса қатъий. Алоқа тикланиши лозим! Бир маҳал Комил дўстининг орқада қолаётганини сезади. Қараса, унинг киприклари юмилган... «Эҳ, лаънатилар, бари бир ниятларингга етолмайсанлар»,— деди у тишларига қаҳрини тўплаб. Сўнг-ра олдинга шитоб билан ташланди. Мана, узилган симнинг бир учи. Иккинчиси қаерда экан? Шу мақсадда ўрнидан сал кўтарилиши билан чап елкаси узилгандек бўлди. Фурсат ўтмай ҳушдан кета бошлади. «Йўқ, йўқ, нима бўлса-да, алоқани тиклашим керак»,— пичирларди унинг оғриқдан гезарган лаблари. У бор кучини тўплаб, ўзини ўнг елкасига олди. Кейин симнинг узилган учини маҳкам тишлаб, «ер ковлаганча» олға судралди. Мапа, ниҳоят симнинг иккинчи узилган учи кўриниб қолди. У атиги ўн метр нарида. Комил кўзларига келган шодлик ёшларини энтикиб ютаркан, бир фурсат яна ҳушдан кетди. Сўнг... симга етиб олди. Ҳайҳотки, уни улашининг иложи йўқ. Чап қўли шалвираб қолибди. «Уни албатта улашим керак», дерди у яна ўзига-ўзи.

Аммо қандай? Ниҳоят йўлини топди. Ҳар иккала узилган симнинг учларини оғзига солиб, маҳкам тишлаб турди. Унинг баданидан қўмондонининг: «Огонь! Олға, ўртоқлар, олға!» деган даъваткор сўзлари бамисоли қон каби ўтиб турарди...

Кечга яқин душман ҳужуми орқага суриб ташланди. Қомилни жанг майдонидан олиб чиққанларида у тамомила ҳушсиз эди...

— Ўшанда командиримиз менинг қайта одам бўлишимга ишонмаган чамамда,— дея ҳикоясини якунлади Қомил ота, — мен Махачқаладаги госпиталда ана кетди, мана кетди бўлиб, узоқ ётдим. Бу орада қисмимиз Одессани ташлаб чиққан эди. Шундан сўнг менинг кураш йўлим бошқа қисмларга туташиб кетди...

Мезбонлардан бири орага тушган сукунатни бузиб, ҳаяжондан титраб турган Қомил отага яқинлашди.

— Азиз отахон,— деди у бир оз вазмин қиёфада,— Сиз ҳақиқий қаҳрамон экансиз, жасоратингиз олдида ҳар қанча таъзим қилсак, бари бир кам. Содир бўлган мана бу хатоликни эса бутун тегишли идораларга хабар қиламан.

Саёҳатчилар Қомил отани меҳр қуршовида автобусга чиқаздилар. Ўша куни кечга яқин шаҳар ижрокоми ва ҳарбий комиссариатдан махсус кишилар келишди. Ота билан такрор-такрор қучоқлашиб, узоқ суҳбатлашишди.

Эрталаб денгиз қирғоғидаги ўша тепаликда фанфараларнинг овози янгради. Солдатлар, пионерлар саф тортишди. Шаҳар жамоатчилигининг вакиллари, ўзбекистонлик ветеран — саёҳатчилар тўпланишди.

Мармар лавҳа пойидаги супачада тўпланганлар сифидан миқти гавдали, хушбичим ижроком раиси олдинроққа чиқди. У салобат ва босиққонлик билан дўстлик ва қардошлик, мардлик-мангулик мавзуида нутқ сўзлади. Қомил ота фидойилигини эса батафсил ҳикоя қилиб, унинг шаҳар фахрий гражданлигига қабул қилинганли-

ги ҳақидаги қарорни ўқиб эшиттирди. Уни бағрига босиб, тегишли ҳужжатларни топширди.

— Энди муҳтарам Комил Жабборович,— деди у отани эсдалик ҳайкали олдига бошлаб бориб,— мана бу болғача ва исканани қўлингизга олинг.

Ота «хў-ўш?» дегандай ҳайрон боқди.

— Мана бу мрамар лавҳага потўғри битилган исмингизни ўз қўлингиз билан ўчиринг. Ҳа, ҳа, Сиз бунга ҳақлисиз!

Ота бирдан титраб кетди. Мезбонлар бундай қарорга келишларини ҳатто ҳаёлига ҳам келтирмаганди. У бирпас тараддудланиб, майдондаги маънодор термилиб турган нигоҳларга тезгина кўз югуртирди. Гўё бу нигоҳлар: «Ота, Сиз бунга ҳақлисиз. Сиз фақат ўз исмингизни эмас, бемаврид ўлимни, лаънати уруш сўзини ҳам мрамар лавҳалардан ўчирибсиз, фурсат ўтмай ишга киришипг», деяётгандай туюларди.

Комил ота сергакланиб, саноқсиз шахидлар номлари битилган ҳайкал пойига аста тиз чўкди. Уларнинг хотираси шаънига алланималар дея ничирлади. Сўнгра ўрнидан ғоз туриб, болғача ва исканани қўлига олди. Унинг тилига қуйилиб келгани шундай бўлди: «Қошки ҳаётдан ҳам ўлим ва уруш сўзларини ўчириб ташласайдик».

● ТУГМАЧАЛИ ТЕЛЕФОН ●

Маиший хизмат комбинати директори Шерали Қарсакбоев курортга кетадиган бўлди. Унинг ҳузурига сартарошлик, тунукасозлик, яна икки-уч «лик-лик» ларнинг бошлиқлари бирин-кетин қўлларини чап чўнтакларига солганча кириб, ўнг қўллари билан бош қашиганча чнқиб кетдилар. Қарсакбоевнинг ҳаммадан кутгани суратгирлик ательесининг бошлиғи Ҳотамбоев эди. Қош қорайса ҳамки, ундан дарак бўлмади.

«Товба, тирмизакни қаранг, — дерди директор тепа-
кал бошини панжаларини «тароқ» қилиб силаркан, —
ўзику бир имога махтал. Яна чап беришини қаранг. Тов-
ба, сен ҳали Қарсакбоевнинг қармоғига дуруст туш-
мабсан...»

У асабий ҳолатда клавишли телефоннинг трубкиси-
ни кўтариб, тунд ҳолатда номер тера бошлади.

— Алло, бу Ҳотамбоевнинг ҳовлисими?

— Йўқ, уйлари! — ёшгина боланинг овози эшитил-
ди трубкадан.

— Ҳай, энди нима фарқ қилди. Бари бир ҳовлида!
Ҳой, менга қара, маҳмадона, сен кимсан?

— Менми? Мен Ҳотамбоев Абдукарим Мусулмоно-
вич бўламан, ёшим олтида. Отам мени жуда яхши кў-
радилар.

— Бўлди, бўлди. Ҳой, Мусулмонович, менга қара.
Худди отагинангнинг ўзи экансан. Вой-вой, тилгинанг-
дан ўргилай. Менга қара, ҳой, отанг қаерда?

— Отамми? Отам холаминикида. Онам ҳам ўша ерда.
Тўйга кеттила. Мен бўлсам, укаларимга қоровуллик
қилиб турибман. Сиз ким бўласиз, амаки?

— Мен отангнинг бошлиғи Қарсакбоевман.

— Тарсакбоев амаки, номингиз қизиқ экан-а. Отам
баъзан тарсаки ейсанми, деб кўзларини олайтирадила.

— Ҳой, маҳмадана, менга қара, мен Қ-Қ-Қарсакбо-
евман, қарғадаги «қ». Эшитаяпсанми, «қ» билан айт.

— Қар-сак-боев! Шунақами, амаки, хўп. Қар-сак-
боев!

— Баракалла! Менга қара, отанг бугун келадими
ёки йўқми?

— Ё келаднла, ё келмайднла.

— (Ўзича: Ўлиб бўлдим бу тирранча билан). Менга
қара, Мусулмонович, айтгинки, ота, эртага Қарсакбоев
амакимнинг идораларига барвақт бораркансиз, деб айт.
Хўпми? Эсингдан чиқмайдими?

— Йўқ, амаки, мен энди катта бўлганман. Эсимдан чиқмайди. Дадам билан мен ҳам бораман.

— Йўқ, йўқ. Ҳой, Абдукаримбой, отангизнинг ўзлари келсинлар. Сиз укаларингизга қарашинг. Ҳўпми, жиян...

Жиғи-бийрони чиққан Қарсакбоев трубкани зарб билан қўяркан, рўмолчасини чиқариб, терлаган юз-кўзларини, ялтироқ бошини обдон артди. Стол устидаги кўкимтир кулдондан ярми чекиб қўйилган сигаретини олиб, зарда билан гугурт чақди. Оғир креслога суянганича оғзидан ҳалқа-ҳалқа тутунлар чиқариб, Ҳотамбоев билан бўладиган учрашувни ўйлаб кетди...

Ҳотамбоев чаққон, уддабурро суратгирлардан эди. Қарсакбоев дарахтнинг шохида бўлса, Мусулмонқул баргида юрарди. Қарсакбоев бўйидан урса, Ҳотамбоев энидан шундоқ чертиб-чертиб урардики, директор баъзан лом-мим демай қоларди. Ана шу хислатлари учун у директорни мафтун этганди.

— Менга қара, ука, сенга оталик қилмоқчиман, — деди бир кун Қарсакбоев уни кабинетига ёлғиз чаққиб, — сени ательега мудир қилиб тайинлайман.

— Раҳмат, ака мулло. Бу яхшилигингизни унутмайман. Хизматингизга бирор кун яраб қоларман.

— Ана шундан гапир-да, хумпар. Қуруқ қошиқ оғиз йиртади. Менга қара, яқинроқ келсанг-чи, — директор қўлини оғзига арра қилгунча секип шипшиди, — ҳар ойда ҳузуримга кириб турасан, тушундингми. Мана, тугмачали телефон. Шундоқ кўтариб... остига қўясану, орқангга қарамай чиқиб кетаверасан. Тушундингми?

— Албатта, Шерали ака!

— Ҳа, энди менга қара, гап бундоқ бўлибти-да. Биз ҳам сени қўллаб-қувватлаймиз, ука. Агар шу жойда ишлаб турсам, — дерди директор ўнг қўлининг орқаси билан чап қўлининг кафтига урганича, — сени орбитага чиқараман. Ҳа, ҳа, ишонавер...

Ҳотамбоевнинг директор кабинетигаги тугмачали

телефонии кўтариб, остини «обод» қилиши анча вақтга-ча давом этди. Баъзи ойлари Қарсакбоевнинг қатъий талаби билан бу ҳол икки, ҳатто уч мартадан давом этди.

— Биласизми, ўртоқ директор, — деди бир куни шапш билан кириб келган Ҳотамбоев, — жонимга тегдингиз. Меннинг ҳам учта нонхўрим бор. Ҳар куни ишга келаётганимда чумчуқнинг боласидай тамшаниб-тамшаниб оғиз очиб қўйишади. Хўш, айтинг, уларни ким боқади? Бўлди энди. Кўнсангиз ҳам, кўнмасангиз ҳам ҳар икки ойда бир марта телефонингизни кўтариб қўяман. Бўлмаса...

— Бўпти ука, бўпти, — деди кўп жойлардан ҳайдалиб, эҳтиёткор бўлиб қолган директор чаён чаққандек ўридан иргиб туриб, — м-м-мен ҳеч нима деганим йўқ. Уч ойда кирсанг ҳам, тонс кирмасанг ҳам, бўлади. Менга қара, кетавер укам, кетавер...

Хуллас, ҳавоний «ўлжа»лардан жудо бўлаётган Қарсакбоев Ҳотамбоевнинг оёғидан олишга пайт нойлар, бирор камчилик топиб, уни ишдан четлашишга бош қотирарди. Аммо Ҳотамбоев директорга ошигини ҳеч олдирмасди...

Эрталаб Ҳотамбоев кабинетга кирганида директор сигарета чекиб ўтирар, қовоғидан қор ёгилгудай вазожатли эди.

— Хўш, укам, — деди Қарсакбоев саломга алиқ олмай, ишанда билан, — кеча нега ҳузуримга кирмадингиз?

— Эшитганим йўқ. Бугун айтишди, курортга кетаётган эмншсиз.

— «Мишсиз». Товба! Менга қара, тўрт кишини орқангдан юбордим-ку!

— Ҳа, буниям ҳозир эшитдим. Хотинвой билан тўйда эдик.

— Тўйда эдик денг, холаңгизниқиди. Шундоқми? Ана у маҳмадана сенинг ўғлингми? Вой-вой, қайсар-

лиги худди ўзинг-а. Мени Тарсакбоев дейди-я! Буни албатта ўзинг ўргатгансан.

— Нималар деяпсиз, ака мулло. Худо ҳаққи, ҳеч нима деганим йўқ. Тугмачали телефонингиз ёмон ишлагандир-да. Фамилиянгни хато эшитган.

— Ҳа, ҳамма бало ана шу телефонда! — Директор трубкани аппаратдан кўтариб, яна зарб билан ўрнига қўйди...

— Қачон жўнайсиз, ака мулло? — мулойим сўради Мусулмонқул.

— Эртага!!!

— Шунақами? Бўлмаса гап бундай ака мулло, ҳозирча чой чақангиз бўлса керак. Отпускной олгансиз. Агар хизмат бўлмаса, ака муллажон, беш-ўн кун ўйнаб-кулганингиздан сўнг менга битта телеграмма жўната-сиз. Қолганига ўзим тушунаман. Ахир курортда қийна-либ қолишингиз мумкин.

— Ақлингга қойил!— деди директор бир оз ўйловдан сўнг хурсанд холда, — ўзинг дурустсан-у аммо нч-дан пишгансан-да. Майли, укам, омон бўл. Адресни албатта маълум қиламан. Лекин менга қара, фамилиянг Ҳотамбоев-а, аммо Ҳасисбоев бўлибсан. Телефонни уч ойда бери қимирлатганинг йўқ...

Қарсакбоевдан ўн кун деганда телеграмма келди: «Етиб келдим. Тобим йўқроқ. Дори юбор!» дейилган эди унда. Ҳотамбоев шу куниёқ пачта орқали уч юз сўм пулни «срочний» қилиб жўнатди. Беш кундан сўнг: «Раҳмат, дорингни олдим», деган мазмунида яна икки энликини хат келди.

Ана-мана дегунча бир ой ўтиб кетди. Қарсакбоев курортдан шишиб, пишиб, тошиб келди. Бир ҳафтагача уйдан одам аримади. Кўнгил сўраш дегандай Ҳотамбоев ҳам ўғилчаси Абдукарим билан уникага бирров кириб чиқди.

Директор иш бошлаганининг иккинчи ойда эса Ҳотамбоевни кабинетига чақирди. Уни ательени бошқа-

ролмасликда, ходимлар уни менсимай қўйганликлари, агар ўзи бўлмаса план умуман бажарилмай қолишда айблади. Уни уқувсиз, йўл билмасга чиқарди.

— Хуллас, укам, Мусулмонқул, сен билан ишлаб бўлмайди, — у телефон трубкасини жойндан кўтариб, яна ўришга қўяркан. — Марҳамат қилиб, ўз ихтёринг билан ишдан кетиш ҳақида ариза ёз. Бўлмаса ҳозир приказ бераман.

— Ахир, ака мулло, планни ҳар ойда ошириб бажараямиз-ку. Мукофот ўрнига тўхматми?

— Ҳали сизга мукофот керакми? Қани, қани, кабинетдан туёғингни шиқиллатиб қол-чи!

— Хўп, ўртоқ Қарсакбоев, мен кетаман, — деди қўллари, лаблари титраётган Ҳотамбоев, — лекин сиз ҳам мен билан бирга кетасиз. Буткул кетасиз. Идорадан, мапсабингиздан. Ана шу порахўр, тугмачали телефонингиз, занглаган креслонгиз билан бирга кетасиз.

Ҳотамбоев шундай дея қўйни чўитагидаи аллақандай қогозчаларни чиқарди:

— Мана бу — курортдан юборган телеграммангиз, — дерди у ғазаб билан, — мана буниси квитанция — сизга жўнатган уч юз сўм сўлкавойим. Бу эса ўз қўлингиз билан ёзган иқдор хатингиз! Хўш, буларнику инкор қилолмассиз, ўртоқ Тарсакбоев. Энди сиз билан, телефонингиз билан тегишли органлар гаплашади. Мен кетдим.

— Ҳой, менга қара, Мусулмонқул бўлмай кет, кофир. Менш пичоқсиз сўйма, менга қара, ҳой, балонгни олай. Телефон-пелефонни узиб ташлайман.. Сени ўринбосарим қилпб тайинлайман. Ҳой, тўхта, тў-ўх-хта...

● ЧИРИҚ ДЕВОР ●

Иўл қурилиши бошқармаси бошлиғи Тоштемир Ҳайдаровдан корхона шоферига: «Фалон кун қайтаман, эрталаб соат 7 да кутиб ол», мазмунда-

ги телеграмма келди-ю, кадрлар бўлими мудири Махсум Миржоповнинг ороми бузилди. Унинг ўзига ярашмаган паканагина, бақалоқ гавдаси гоҳ план бўлими, гоҳ бухгалтерия, гоҳ таъминот бўлимларида пайдо бўлар, ўнг қўлининг митти, семиз кўрсаткич бармогини дуч келган кишининг биқинигамн, кўкрагигамн «сапчиб» суяпчи оларди:

— Эшитдингизми, Тоштемиржон акажонимиз келарканла. Айришлан билан яна. Ўзлариям жуда узоқ кетдиларда.

— Уч кун бўлдику командировкага жўнаганларига. Нима бало, эмизикли бузоқмисиз, дарров согшибсиз.— Ҳам жеркиб, ҳам писанда қилинарди ундан безор бўлганлар.

Ана шуида Миржоповнинг жағи-жагига тегмас, қарийб ўттиз йилдан бери шу ташкилотда ишлашини, давлат юмушлари дея тўқсон тўққиз процент сочи оқарганини пети қилар, уни тингламаганларни подонликда айбларди.

— Тоштемиржон акажонимиздай бошлиқ дунёга бир марта келади. Тоштемиржон акажонимизнинг қадрийи мана биз, дунё кўрганлар биламиз. Ҳа, у кишининг бир тола мўйлари сенларнинг ўн тангга баравар.

— Нима бунча «жонлаб» қолдингиз, — деди бухгалтерияга яқинда ишга келган Нортжи исмли бола,— Тоштемир Ҳамдамович ўғлингиз тенги чамамдаку!

— Маҳмадоналик қилма,— ўдағайлади Миржонов узун кийракларини пирипиратиб, — одобни ўрганиш керак. Сен яна қирқ йил ишласанг-да, одамни таниёлмайсан, тирранча. Хоҳласам ака дейман, хоҳласам тога дейман, сенга нима?

— Менга деса, ота денг...

Кабинетда қийқириқ кулги кўтарилди. Оппоқ, ўсиқ қошлари орасига тугунча тушган Миржонов аламига чидаёлмаб гўлдираганча чиқиб кетди.

— Писемик. Ҳайдаровга ёқмаса-да, унга ўзини яқин

олиб, сотқинлик қилади, — деди кимдир унинг орқасидан жаҳл аралаш...

Одамларнинг кўзига қайта кўринмасликка ҳаракат қилган Миржониев ўша куни қуёш ботишини бегоҳатлик билан кутди. Иш соати тугагач, ҳамма хоналарга бир-бир кириб чиқди. Ходимлар уй-уйига тарқалишибди. У чуқур нафас олиб, телефон трубкасини бамайлихотир кўтарди. «Телефонлар китобча» сини бир-бир варақлаб, керакли номерни тера бошлади:

— Алло, бу гараж, тоис таксаматўрми? Ман ким билан гаплашаёман?

— Диспетчер билан!

— Ҳа, диспетчер акажон, худди ўзингиз керак эдингиз. Бизни адресни ёзиб олсангиз, тоис истиқомат қилдингиз уйимизни. Ҳа, қа, кўчамиз эски шаҳарда. Биласизми, эртага эрталаб соат 7 га Т-т-тоштемир акажонимиз келадилар, хўжайинимиз. Шунга битта такса керак эди «Газ-24»дан, янгисидан, бўлсин. Бўлади дейсизми? Ҳе оғзингизга асал. Ҳожатбарормиз-да, акажон. Кимсан Тоштемир Ҳамдамовични сизнинг «Волга» нгизда бундоқ ёзиллатиб, уйларига келтириб ташласак, бунинг савобига ким стибди. Гапини чўздингиз дейсизми? Ҳа, энди кечиргайсиз, диспетчер акажон. Яна эсингиздан чиқмасун, соат беш-у пул-пулда кутаман жийрон отингизни.

... Ҳаворанг «Волга» айтилган соатда Миржониевнинг эшиги олдида ҳозир бўлди. Кечаси билан «мени уйғотасан» дея хотинини ҳам кўз юмдирмаган Миржониев қора рангли, бесўнақай пальтосига ўраниб, олдинги ўриндиққа ўтирди.

— Тўппа-тўғри айрапортга! — шоферга буюрди у.

Қўп ўтмай машина шаҳарни ортда қолдириб, икки томони пахтазор текис йўлга чиқиб олди.

— Шопур бола, — деди у анчадан сўнг уйқусиз кўзларини гоҳ очиб, гоҳ юмиб эснарган, — кўп эмас, ярим соатгина кутасан. Айришилон шундоқ келиб қўниши би-

лан Тоштемпр акажонимизнинг қўлларидан чамадонни ман, портфелларини сан олиб, мапа шу ғиркўкингга таклиф этамиз...

— Бир минут ҳам кутолмайман, — деди ёшгина, бақувват такси ҳайдовчиси. — Сизга ўхшаб кутиб турган заказларим бор. Сизни фақат аэропортга келтириб ташлаш ҳақида топшириқ олганман.

— Бу қанақаси бўлди. Ҳой нодон, узоқдаги қуйруқдан яқиндаги ўпка яхши, деганлар. Эшитганмисан, шу мақолни. Насяни қўйиб, нақдини кўр. Ҳожатингни икки ҳисса қилиб чиқараман, хафа бўлмайсан.

— Бўлмайди дедим-ку, гапга тушинасизми ўзи?

— Нима, нима? Мен гапга тушинмайдиган бўлдимми ҳали? Мени биласанми ўзи? — қизарган кўзларини шоферга тикиб ўдағайлади Миржонов.

— Биладан!

— Кимман унда?!

— Албатта одамсиз, — деди шофер бамайлихотир аэропортдаги такси бекатига етиб, тормозни босаркан, — министр бўлсангиз ҳам, менга барибир, оддий йўловчисиз. Қани таксофон кўрсатган тегишли пулни тўланг-да, жойини бўшатинг. Бўлмаса...

— Ё навзамбиллонгдан ўргилай, — шофернинг важоҳатини кўриб, ёқа ушлади Миржонов, — сан ўзи бугун чап биқининг билан турганмисан? Ахир...

Шофер Миржоновнинг тумшиғи остидан гурзидай ўнг қўлини узатиб, машина эшигини зарб билан очаркан, муштумини қисиб буюрди:

— Дарров тушиб, эшикни орқа томонидан бекитинг!

Оқибати ёмон бўлишини сезган Миржонов йўл-йўл трико шимининг соат чўнтагини ковлаштириб, саккиз қатланган битта бир сўмликни шофернинг олдига ташлади. Сўнг шоша-пиша таксидан тушди.

— Тўхтанг, — яна буйруқ берди шофер бола, — қайтимингизни олинг.

— Йўқ, йўқ, керак эмас. Сенга бағишладим ўшани.

— Нима? Менга бағишладингиз?!— кўзлари чақчайди шофернинг. У шашт билан такси кассасидан битта 15 тийинлик тангани олнб, машинанинг очиқ деразасидан Миржонов томонга отиб юборди.

— Қайтиминг ўзингга сийлов. Ҳе, ўпка!...

Машина қаттиқ газдан енгил силкиниб, «ҳожатбарор» кишини аччиқ тутунга кўмганча жўнаб қолди.

Кутилмаган воқеадан довдираб қолган Миржонов анчадан сўнг ўзига келди. Асфальтни ёриб чиққан ажриқлар орасидан тангасини топиб, пальтосининг чап енгига арта-арта, чўнтагига солди.

— Ношукур банда,— деди у кутнш залига кириб, скамйкаларнинг бирига ўтираркан,— қорни тўйипти тиррончани. Сендан катталари жон-жон деб олади-ю. Ҳа, майли, кутмагани яхши бўлди. Ахир такси жониворнинг ҳар минути ҳам анча-мунча пул. Хўжайиннинг айрипилондан шундақ тушишларини кўрдим дегунча любой таксини заказ қиламан.

Шу пайт аэропорт дикторининг биринчи рейсдаги самолёт етнб келгани ҳақидаги ахбороти эшитилди. Миржонов ток ургандек ўрнидан санчиб, ташқарига югурди. Кутиб олувчилар тўдасини ёриб, навбатчининг ҳай-ҳайлашига ҳам қарамай, олдинга ўтиб олди. У самолётдан тушиб келаётган ҳар бир кишининг башарасига энтикиб-энтикиб қарар, назарида гўё шуларнинг бири хўжайини чиқнб қолиб, ҳозир уни қучоқлаб олгудей бўларди. Йўқ, хўжайин бу рейс билан келмапти. «Ухлаб қолган бўлишлари мумкин. Албатта иккинчи рейсда келадилар, ўзича ўйлади Миржонов, — кетиб қолсам, одобдан эмас, кутганим бўлсин...»

...У кутди. Учинчи, тўртинчи қатновларни ҳам кўзлари тўрт бўлиб кутиб олди. Бешинчи қатновдаги самолёт келганида ҳатто бировни кузатиш баҳонасида унинг ичини айланиб тушди. Йўқ, Тоштемир Ҳайдаровичдан дом-дарак йўқ!

Миржоновнинг ҳўнграб йиғлашига сал қолди. Аэро-

порт буфетига кириб, алам билан икки стакан вишони кўз юммай шимирди. Йигирма йил олдин чекишни ташлаган бўлса-да, бир пачка «Интер» олиб, ташқарига чиқди. У сигаретани лабларига қўндирганча автобус бекатида биё-биё бўлиб тураркан, нарироқда ҳаворанг такси келиб тўхтади. Миржонов чайқала-чайқала машина олдига келиб, эшикни очди. Ўзини юмшоқ ўрнидиққа ташлаб: «э-эски шаҳ-ҳарга», дея валжиради.

Шофер бундай қараса, субҳидамдаги «клиенти».

— Ҳа, оғайни,— деди у чап қўли билан қошигача бостириб олган кепкасини кўтариб,— хўжайин кскирдагинигизгача қуйиштиларми дейман!

— А-ал-аламимни қ-қўз-ғатма. Тошкўмир, тоис, То-оштемир акк-ккажонимиз к-келма-дилар.

— Қайси Тоштемир ака? Ҳайдаровини айтаянсимиз? — сўради қизикиб шофер.

— Ма-ладсс! — Миржонов хиёл ўрнидан қўзғалиб,— хў-ўш, сан у кишини қ-қаердан тонийсан?

— Нега танимас эканман! Йўл қурилиши бошқармаси бошлиғи Ҳайдаров-да! Сизини бу ерга ташлаб, поезд вокзалига бировини элтсам, бекатда турган экаплар. Машиналари бузилиб, шофер кутишга чиқолмапти. Идораларигача элтиб қўйдим.

— А?.. Н-нима дединг? Ид-дорагача элтиб қўйдим? — Мастлигини ҳам унутган Миржонов машинадан шашт билан тушиб, шофернинг ёқасидан жуфтлади,— Мени беип дорга осибсан-ку, тирронча. Н-нега мм-еппо-поезд вокзалига ол-либ бо-ормадинг? Энди мен қ-қапдай одам бўлдим?

— Расво одам!..— Шофер Миржоновнинг қўлини ёқасидан бўшатиб, зарб билан орқага итарди.— Пат-халим! Бировларнинг соясига кўрпача солгунча, чириган деворни устингга торт... Ҳе, чирик девор!..

Махсум Миржонов ўрнидан зарб билан қўзғалган такси орқасидан бошини чангаллаганча, бақрайиб қараб қолди...